

Zinweging

Reader voor de cursus '*Retoriek als levenskunst*'

Dr. Jan Chr. Vaessen

Inhoud

Reader voor de cursus ‘Retoriek als levenskunst’

<i>Voorwoord</i>	4
Opzet van de cursus	5
Voorbeeld van een brontekst	7
<i>Hermeneutiek, de leer van de interpretatie</i>	10
Interpretatiemodellen die uitgaan van de tekst	11
1.a De onbevangen/naïeve lezing van de Bijbel	11
1.b De historische kritiek.	13
1.c Het structuralisme.	13
Interpretatiemodellen die uitgaan van de lezer	15
2.a De vrije meditatie, Schleiermacher.	15
2.b Het gerichte invoelen, Dilthey.	16
2.c Gadamers Wirkungsgeschichte.	18
Ricoeur: tekst én lezer	22
3.a De taal als discours	22
3.b De tekst.	23
3.c Metaforen en symbolen	23
3.d Verklaren en begrijpen in een nieuw verband.	25
Tot besluit	27
<i>Retoriek, de leer van de welsprekendheid</i>	29
Retoriek als levenskunst	29
De creatieve stilte	31
Het BWAD schema	32
Voorbeelden	33
Opzet van het verhaal	33
Voorbeelden	35
Illustraties	36
Voorbeelden	36

Kop en staart	37
Conclusie: spreek vanuit je hart	38
<i>Chakrapsihologie</i>	39
Chakra's: centra van levensenergie	39
De afzonderlijke chakra's	41
De innerlijke samenhang van het chakrasysteem	45
De chakra's en de retoriek	48
<i>Stromende energie</i>	50
Ontspannen op een zeilboot bij harde wind	50
Ontspannen op een paardenrug	52
Ontspanning als basis van de retorische energie	54
Stromende energie - betekenis ontvangen	55
Stromende energie - betekenis geven	56
Stromende energie - hoopvolle transformatie	58

Voorwoord

Voor je ligt de reader voor de cursus retoriek. Al uit de titel en de inhoudsopgave heb je kunnen zien dat retoriek, het spreken in het openbaar, voor mij veel meer inhoudt dan het vertrouwde communicatieschema zender - boodschap – ontvanger suggereert. De retoriek zoals ik die voor ogen heb stijgt uit boven dit oude schema, waarmee je een publiek op je hand probeert te krijgen. In reclame-uitingen zijn vaak verborgen verleiders werkzaam en ook politici laten zelden of nooit hun verborgen agenda's zien. Ik beoog een retoriek, waarin de spreker boven dit machtsgebeuren uitstijgt, contact zoekt met zijn of haar publiek om vervolgens samen door de energie die tussen spreker en publiek gaat stromen te worden meegenomen naar een hoger plan. Dat betekent een zekere kwetsbaarheid van de spreker, die het proces nooit helemaal onder controle heeft. Het betekent een samengaan van betekenis ontvangen en geven dat begint bij de spreker en zich voortzet in het publiek in een voorgaand proces. Het betekent delen van waarde waarvan iedereen beter wordt. Het betekent uiteindelijk dat alle elementen in het oude communicatieschema echt in beweging komen en wel in een spannend zoekproces.

In deze reader worden de drie belangrijke onderdelen van dit zoekproces, die tegelijkertijd de theoretische blokken van de cursus vormen, besproken: de hermeneutiek, ofwel de leer van de interpretatie (dagdeel 2), de retoriek, de leer van de welsprekendheid (dagdeel 3) en de chakrapsielologie uit de oude Vedageschriften (dagdeel 6). Ik heb geprobeerd om de vaak best wel lastige theorie tot de echt noodzakelijke hoofdpunten te beperken en die in hapklare brokken aan te bieden. Het is aan te raden om de in elk dagdeel te behandelen theorie van te voren te bestuderen, zodat als we bij elkaar zijn, nog beter met de stof kunnen stoeien. Het is wel nodig dat je je de theorie eigen maakt, omdat we er uitgebreid gebruik van gaan maken bij het opzetten van een eigen verhaal die je in de groep gaat houden (dagdelen 4 en 5) en van het verhaal dat je voor een publiek gaat houden (dagdelen 7 en 8) en na-

tuurlijk ook voor de bespreking daarvan. Voor dagdeel 9, heb ik een afrondend stuk geschreven getiteld: 'Stromende energie', waar het volgens mij in retoriek gezien als (levens)kunst allemaal om draait. De beweging, die je zo als een rode draad door de verschillende theoretische blokken ziet ontstaan, is een soort afdaling van het hoofd naar het hart, van moeilijke filosofische denkmodellen naar een nieuwe ervaring van energiestromen in je hele wezen. Het is tenslotte ook best wel handig om de theorie als een soort naslagwerkje tot je beschikking te hebben.

Voor de duidelijkheid geef ik hier ook nog even de opzet van de hele cursus en de tekst van *Graceland* als voorbeeld van een tekst die in het eerste deel van de cursus als bron dienst kan doen. Deze tekst wordt ook gebruikt voor de voorbeelden die ik in de theorie geef.

Opzet van de cursus

Dagdeel 1. Kennismakingsronde. Bespreking van het programma. Korte inleiding in de theorie van de cursus: de interpretatieleer (hermeneutiek), de leer van de welsprekendheid (retoriek) en technieken van zelfbewustwording (psychologie). Vaststellen van een te bestuderen tekst, die voor alle deelnemers relevant is, bij voorkeur voor het eigen vakgebied. Deze tekst zal op dagdeel 2 in de groep besproken worden. Op dagdeel 4 moet over dezelfde tekst een korte lezing (niet langer dan 10 minuten) worden gehouden.

Doel van dit eerste dagdeel is een zo goed mogelijke indruk te krijgen van de deelnemers en de te behandelen stof.

Dagdeel 2. De theorie: verdere behandeling van de interpretatieleer toegespitst op de bestudeerde tekst. Daarna vertelt elke deelnemer wat hem of haar het meest heeft aangesproken in de bestudeerde tekst. Gesprek over de persoonlijke motivatie bij de aandachtspunten. Waarom zijn deze aandachtspunten gekozen en andere niet. Het gesprek zal opleveren, dat het onderwerp veel meer betekenissen oproept, dan men in eerste instantie zelf dacht. Toch moet een bepaalde invalshoek worden gekozen voor de lezing. Hoe doe je dat en op grond waarvan?

Doel is te komen tot het besef van de rijkdom aan betekenis van een tekst of bron en van de eigen keuzevrijheid daarin.

Dagdeel 3. De theorie: verdere behandeling van de retoriek toegespitst op de techniek van het opzetten van een toespraak. In het toespreken van een publiek bewerk je bewustzijn. Daarvoor zijn een aantal randvoorwaarden van kracht. Hoe maak je die vruchtbaar? Oefenen van de behandelde theorie: het maken van een opzet voor je lezing van dagdeel 4. Bespreken van de resultaten.

Doel: leren om een toespraak zo op te zetten dat je zowel rekening houdt met de rijkdom van je bron (en de weerstanden die dat bij je publiek kan oproepen) en duidelijk bent in je eigen keuzes daarin.

Dagdeel 4. Alle deelnemers houden hun lezing (max. 10 minuten) over de afgesproken tekst. Daarbij wordt de praktijksituatie zoveel mogelijk nabootst: uitgewerkte tekst, lessenaar, publiek. Gelet wordt op lichaamshouding, uitstraling, en of deze overeenkomen met de boodschap. Na elke lezing houden we ook een kritische inhoudelijke evaluatie aan de hand van de behandelde theorie.

Doel is het oefenen van zelfbeheersing en het leren geven en ontvangen van systematische feedback.

Dagdeel 5. Als dagdeel 4

Dagdeel 6. De theorie: verdere behandeling van de psychologie toegespitst op zelf-bewustwording. Ontvangen en geven van betekenis in de hermeneutiek en de retoriek. Zelfonderzoek, de confrontatie met jezelf aangaan. Omgaan met spanning en zenuwen, je onzekerheid en faalangst benoemen en de relatie daarvan met je bronnen en je publiek. Het belang van de stilte, chakra-meditatie.

Het doel van dit dagdeel is te komen tot een positief zelfbeeld dat je graag wilt delen met je gehoor.

Dagdeel 7. Iedere deelnemer kiest zelf een onderwerp, waarover hij of zij een lezing gaat houden voor een echt publiek. Daarvan wordt dan een vi-

deo-opname gemaakt en deze wordt met de uitgeschreven tekst van de lezing mee genomen naar de groep. De opname en de uitgeschreven tekst worden tijdens dit dagdeel kritisch bekeken en besproken aan de hand van de behandelde theorie.

Het doel van deze sessie is je eigen (spreek)praktijk te confronteren en te verrijken met de tot nu toe behandelde stof.

Dagdeel 8. Als dagdeel 7

Dagdeel 9. De stromende energie, ontspanning. Omgaan met de stilte: meditatie en het belang van het loslaten in een creatief proces. De beperkingen van taal: niet meer dan 20% van de communicatie gaat via taal.

Het doel van dit dagdeel is het zelfbewust verleggen van je eigen grenzen en jezelf toestaan om ook door nieuwe betekenislagen te worden verrijkt.

De stromende energie, creativiteit. Meer zeggen met minder woorden. Eén worden met je publiek. Boven je zelf uitgetild worden en samen genieten van 'de flow'. De kunst van het improviseren.

Doel: je retorische vaardigheid dienstbaar maken aan een groter geheel.

Dagdeel 10. Het verband tussen de theorie van deze cursus (hermeneutiek, retoriek en bewustwording) en bedrijfs- en andere strategieën. Evaluatie van het praktisch nut van de wat bredere kijk op het spreken in het openbaar, zoals we die in deze cursus hebben leren kennen en geoefend. Eventuele vervolgafspraken.

Doel van dit laatste dagdeel is de integratie van woord en daad.

Voorbeeld van een brontekst

Lees de onderstaande tekst van Paul Simons' lied Graceland en probeer de voor jou relevante betekenis eruit te halen. Dat kan op verschillende manieren: vrije associatie, maar ook via een uitgebreid onderzoek naar de historische achtergronden van deze tekst via internet of een analyse van de poëtische structuur van deze tekst. Je mag zelf bepalen wat voor jou de meest geschikte manier is. Als je het gevoel hebt, dat je na je onderzoek meer weet

over deze liedtekst dan toen je er aan begon is het al goed. Dat wordt dan de basis voor je verwerking van deze bron in een boeiende lezing.

Graceland (Paul Simon)

The Mississippi Delta was shining
Like a National guitar
I am following the river
Down the highway
Through the cradle of the civil war

I'm going to Graceland
Graceland
In Memphis Tennessee
I'm going to Graceland
Poorboys and Pilgrims with families
And we are going to Graceland
My traveling companion is nine years old
He is the child of my first marriage
But I've reason to believe
We both will be received
In Graceland

She comes back to tell me she's gone
As if I didn't know that
As if I didn't know my own bed
As if I'd never noticed
The way she brushed her hair from her forehead
And she said losing love
Is like a window in your heart
Everybody sees you're blown apart
Everybody sees the wind blow

I'm going to Graceland

Memphis Tennessee
I'm going to Graceland
Poorboys and Pilgrims with families
And we are going to Graceland

And my traveling companions
Are ghosts and empty sockets
I'm looking at ghosts and empties
But I've reason to believe
We all will be received
In Graceland

There is a girl in New York City
Who calls herself the human trampoline
And sometimes when I'm falling, flying
Or tumbling in turmoil I say
Oh, so this is what she means
She means we're bouncing into Graceland
And I see losing love
Is like a window in your heart
Everybody sees you're blown apart
Everybody sees the wind blow

In Graceland, in Graceland
I'm going to Graceland
For reasons I cannot explain
There's some part of me wants to see
Graceland
And I may be obliged to defend
Every love, every ending
Or maybe there's no obligations now
Maybe I've a reason to believe
We all will be received
In Graceland

Hermeneutiek, de leer van de interpretatie

Er zijn sinds Renaissance en Reformatie verschillende ontwikkelingen geweest in de manier waarop de bijbel en andere klassieke teksten werden geïnterpreteerd. Die ontwikkelingen binnen de hermeneutiek stonden altijd in direct verband met de ontwikkelingen op het vlak van filosofie en wetenschap. In preken en ook in niet religieuze toespraken komen ze in verschillende combinaties nog steeds te voorschijn - vaak zonder dat de spreker zich daar zelf van bewust is. Bewustzijn van de verschillende interpretatiemodellen die hier de revue gaan passeren helpt om je meer inzicht te geven in hoe je zelf betekenis geeft aan de verwarrende hoeveelheid informatiestromen die op je af komen. Dat inzicht en een bewuster gebruik van die modellen dat daar uit voortvloeit helpt je op hun beurt om meer zeggingskracht aan je spreken in het openbaar te geven.

Ik presenteer de interpretatiemodellen hier rond de thema's tekst en lezer. Er zijn drie modellen die hun uitgangspunt nemen in de tekst (dat zijn de onbevangen lezing, de historische kritiek en het structuralisme) en drie in de lezer (Schleiermacher, Dilthey en Gadamer). Het laatste model, dat van Ricoeur, probeert tekst en lezer op een nieuwe manier bij elkaar te brengen. Deze interpretatiemodellen vloeien voort uit de ontwikkelingen binnen de filosofie in de verschillende tijdperken van het moderne denken. Daarbij is het denken van de Duitse filosoof Emanuel Kant tegen het einde van de 18^e eeuw een soort omslagpunt. Vóór Kant waren subject en object nog een eenheid (de onbevangen lezing) hoewel er in het rationalisme van de Verlichting al meer afstand tussen beide komt (de historische kritiek). Kant is een stuk kritischer als het om de mogelijkheden van het rationele kennen gaat. Een deel van de werkelijkheid – Kant noemde dat het *Ding an sich* - is sowieso niet te kennen. Voor het deel waarover nog wel objectieve kennis verkregen kon worden, ontwierp hij een universeel subject voor wie de dingen noodzakelijkerwijs verschijnen zoals ze verschijnen, en wel voor iedereen op dezelfde

manier. Dat mislukte want mensen zijn nu eenmaal verschillend qua achtergrond, cultuur en tradities. Na Kant wordt het individuele subject dan ook steeds belangrijker en wordt er steeds meer aan getwijfeld of er überhaupt nog objectieve kennis van het object kan worden verkregen (Schleiermacher en Dilthey). Deze twijfel zet aan tot verschillende zoektochten in de 20^e eeuw die voorbij de oppervlakkige schijn van de werkelijkheid en 'zekere' objectieve kennis gaan. De fenomenologie onderzoekt de diepere lagen in systemen en structuren (structuralisme) en Heidegger zoekt naar een nieuwe verbinding tussen subject en object, niet in het kennen of de epistemologie, maar in de diepere lagen van het 'zijn', de ontologie (Gadamer). Ricoeur probeert vervolgens om 'kennen' en 'zijn', structuur en gebeurtenis, dat wil zeggen object en subject op een op dieper liggende basis met elkaar te verbinden en wel in de wereld van de tekst.

De nu volgende interpretatiemodellen hebben dus allemaal hun eigen specifieke vooronderstellingen gekregen vanuit de filosofie. En het maakt nogal verschil of je vanuit de naïeve lezing of vanuit Gadamer uitgaat van de eenheid van subject en object. Om je daarvan bewust te worden is enige kennis van die modellen wel nodig.

Interpretatiemodellen die uitgaan van de tekst

1.a De onbevangen/naïeve lezing van de Bijbel

De bronnen zijn direct toegankelijk, een vertaalslag is niet nodig. Als het om Bijbelteksten gaat, dan zijn die direct door God ingegeven. De menselijke factor wordt gezien als 'passief' of eventueel als 'onwillig' werktuig van Gods Geest. Ieder woord van de bijbel heeft Goddelijk gezag. Er wordt uitgegaan van de fundamentele overeenkomst tussen het denken, de existentiële geloofs- en levenservaringen van de mensen in de tekst en van de lezers van die tekst. Er is geen of nauwelijks historische afstand. De instelling van de lezer behoort receptief en gehoorzaamend te zijn. Er worden geen kritische vragen aan de tekst gesteld. Er is veel waarderende aandacht voor religieuze

en sociale gehoorzaamheid van personen in de tekst, niet voor hun kritische creativiteit. Ongehoorzaamheid wordt negatief gewaardeerd. In het verlengde hiervan kan ook gehoorzaamheid worden gevraagd aan personen buiten de tekst (de lezer), of worden gesteund op gezaghebbende personen of instanties buiten de tekst. Mandela bijvoorbeeld of Obama en ook een gedicht aan het eind van een toespraak kan deze functie hebben. Tenslotte wordt er in de naïeve lezing zonder meer vanuit gegaan, dat genade boven recht gaat, het goede van het kwade wint. Deze spannende relatie wordt niet vanuit de bron of tekst zelf uitgewerkt, maar - veelal met beroep op externe autoriteiten - als een formule en interpretatief kader aan die tekst of bron opgelegd.

Het uitgangspunt in dit interpretatiemodel van de bijbeltekst is dus, dat het mogelijk is om Gods wil te leren kennen, omdat het ook mogelijk is om Zijn Woord te leren kennen, zoals Hij dat heeft bedoeld en heeft geschreven. Het doel van dit leren kennen van Gods wil is, dat die wil ook werkelijk in ons leven hier en nu gestalte krijgt. Menselijke interpretatie kan de Bijbeltekst alleen maar geweld aan doen, is totaal overbodig en brengt mensen alleen maar in verwarring. Ook in niet godsdienstige toespraken wordt dit model wel zichtbaar als een schijnwerkelijkheid wordt neergezet, waarin hoorders zich thuis en geborgen voelen en niet worden aangespoord om kritische vragen te stellen. Deze opgeroepen werkelijkheid is vaak een schijnwerkelijkheid, omdat ze wortelt in een premodern wereldbeeld, waarvan de zekerheden inmiddels allemaal op losse schroeven zijn komen te staan. Wil je ze toch handhaven, dan zul je ze met hand en tand of met enigerlei vorm van geweld moeten verdedigen, wat die zekerheden nog verder uitholt. Dan hebben we het over fundamentalisme, dat overal de kop op steekt en dat wordt ingegeven door angst voor het nieuwe.

Voorbeeld: 'Als je gehoorzaam bent aan de stem van je hart en ondanks alle ellende van scheiding en chaos toch met je zontje uit dat eerste huwelijk op pad gaat naar Graceland, lieve vrienden, dan mogen we geloven dat we in genade zullen worden aangenomen. Als je die stem volgt bij al je belangrijke en dagelijkse beslissingen ('*Yes we can*'), dan zijn al je problemen al opge-

lost, voor ze zich voordoen. En dat geldt niet alleen voor ons maar voor iedereen.’

1.b De historische kritiek.

Langs rationele weg, die een historische afstand houdt, probeert men de tekst en de betekenis van de tekst objectief binnen het kader van de tijd van het ontstaan te reconstrueren. De betekenis vanuit de geest van de schrijver zelf wordt opgespoord. Daartoe probeert men ook allerlei gegevens achter de tekst te achterhalen: de ontstaanstijd, wie de werkelijke schrijver is geweest, de sociale, politieke, culturele en religieuze omstandigheden van die schrijver(s).

Ook hier is het uitgangspunt, dat het mogelijk is om de historische situatie van een tekst te leren kennen. De eenheid tussen het kennende subject en het te leren kennen object is hier echter niet meer vanzelfsprekend. Er is afstand gekomen tussen beide, zowel qua tijd, ruimte, taal, cultuur, enz. Het doel is dan ook niet meer, dat door middel van onze kennis van bijvoorbeeld de Bijbel Gods wil direct gestalte krijgt in ons leven hier en nu. Wel kan onze kennis van die wil, zoals zij tot uitdrukking komt in het te leren kennen object, daarbij z'n diensten verlenen. Die kennis is echter meer begrensd dan in de naïeve lezing en de verschillende aspecten van het te kennen object zijn ook veel scherper van elkaar te onderscheiden. De zuiver historische kritiek wordt vaak gebruikt voor sfeertekeningen van de tekst waar het in de toespraak over gaat.

Voorbeeld: ‘De echte flower power energie uit de Woodstock tijd was een beetje weggeëbd, toen Paul Simon de tekst van *Graceland* schreef. Garfunkel de andere helft van het duo Simon and Garfunkel was ook niet meer in beeld en toch had Paul Simon het gevoel dat hij dan maar in z'n eentje iets moest met de hippie energie die zo velen had geïnspireerd, maar de maatschappij niet had kunnen veranderen. En juist dat laatste probeert hij met *Graceland*. Kijk maar ...’

1.c Het structuralisme.

Er zijn vele structuur-analytische interpretatiemethoden. Een gemeenschappelijk element is, dat zij meer belangstelling hebben voor het literaire werk als zodanig en de structuur van de gegeven tekst dan voor wat achter die tekst ligt, zoals de schrijver of de politieke of sociale of religieuze omstandigheden, die aanleiding tot deze tekst hebben gegeven. In principe kan deze ontwikkeling twee kanten op, die in het structuralisme ook allebei zijn vertegenwoordigd. De eerste is naar binnen gericht: een minutieus onderzoek van alle samenstellende delen van een tekst (close reading). Maar ook ging men zich richten op de tekst als geheel: hier gaat het om het grotere verband van het literaire kunstwerk als geheel en als onderdeel van een bepaald literair genre.

Het structuralisme in bijvoorbeeld de bijbeluitleg van de Amsterdamse School werkt in de twee genoemde richtingen: het minutieuze onderzoek van alle samenstellende delen van een tekst, de zogenaamde *close reading* en de aandacht voor het grotere verband van het literaire kunstwerk als geheel, als onderdeel van een bepaald literair genre. Van meet af aan is er grote belangstelling geweest voor het vertaalprobleem en voor taal- en stijlvormen binnen de Hebreeuwse tekst. Het eigene van de Hebreeuwse tekst moet worden opgespoord en daarvoor moeten in het Nederlands equivalenten worden gecreëerd. Het hardop lezen van de Hebreeuwse tekst en het zelf vertalen is dan ook het onmisbare begin van elke preekvoorbereiding. Maar ook op een wat breder vlak heeft de hermeneutische vraagstelling altijd een belangrijke rol gespeeld. Het standpunt is dan, dat alle interpretatiemodellen hun recht hebben, maar daarbij is het eindresultaat zoals dat voor ons ligt doorslaggevend en niet hoe die tekst is ontstaan.

Bij een structuralistische lezing van de (bijbel)tekst gaat de aandacht vooral uit naar de volgende punten. De betekenis van de namen van de verschillende personen in een verhaal en het verband van die namen met de rol, die de dragers ervan in dat verhaal spelen. De betekenis van belangrijke Hebreeuwse woorden in een tekst. Het genre van de tekst. De plaats van deze tekst in het grotere literaire verband. Er zijn hier verschillende mogelijkheden. Men kan uitgaan van a) de Tenach (het Oude Testament), maar ook van b) de

Christelijke bijbel (Oude en Nieuwe Testament), of nog breder van c) de rabbijnse of christelijke literatuur waarin de traditie van de Tenach en N.T. wordt voortgezet (Talmoed, kerkvaders).

Voorbeeld: ‘*Graceland*, genadeland. Genade voor wie? Gaat het hier om een individuele worsteling om de zin van het bestaan, om liefdesverdriet, om sociale zingeving, om het overwinnen van nationale nationale trauma’s in de VS, om de verhouding blank zwart, om de wereldpolitiek? Het zit er allemaal in. En juist daardoor krijgt dit lied een ongekeerde diepgang.’

Interpretatiemodellen die uitgaan van de lezer

2.a De vrije meditatie, Schleiermacher.

Het is vooral Schleiermacher geweest, die de subjectkant van de interpretatie op principiële wijze in de bijbelse hermeneutiek heeft binnengebracht en wel zodanig dat de subjectieve beleving van een tekst haar gehele betekenis gaat bepalen. Objectieve, altijd geldige regels voor het uitleggen van een bijbeltekst voldoen niet meer, want de subjectieve beleving kan heel andere uitkomsten opleveren dan de regels. Daarmee wordt de hermeneutiek, als verzameling regels voor de bijbeluitleg, zelf tot een zelfstandige problematiek. In de keuze en de uitwerking van zijn uitlegeregels is de interpreter zelf al een integraal onderdeel van zijn eigen interpretatie.

Het *algemene*, het grammaticale noemt Schleiermacher *objectief*, omdat het daarin om taalkundige kenmerken gaat, los van een auteur. Het *bijzondere* noemt Schleiermacher *psychologisch*. En het gaat het er om, om over de taal heen (die slechts een dienende functie heeft), de subjectiviteit te bereiken van degene, die spreekt. Deze interpretatie bereikt de denk-act, die de tekst heeft verwekt. En daar gaat het uiteindelijk om in alle interpretatie. In zijn laatste teksten gaat Schleiermacher het psychologische karakter van de interpretatie steeds meer onderstrepen. Het subject, het bijzondere krijgt voorrang op het algemene, zonder dat hij ze goed op elkaar betrokken samen kan vatten in één groot hermeneutisch systeem.

Het religieuze heeft daarbij een eigen vermogen en dat wordt door Schleiermacher naast het denken en het doen gesteld, als iets dat denken en doen geheel doordringt en het bewustzijn van de mens bepaalt. Het religieuze bepaalt, zoals de mens zich zelf ten diepste ervaart en op dit bewustzijn moet de theologie (als gelovige reflectie) bouwen. Het menselijk zelfbewustzijn wordt de doorslaggevende hermeneutische sleutel. Zo krijgt bij Schleiermacher het bovennatuurlijke, dat niet objectief gekend kan worden, een nieuwe betekenis als het religieuze in de subjectieve beleving (het *schlechthinige Abhängigkeitsgefühl*, het afhankelijkheidsgevoel *pur sang*).

Voor de interpretatie van de Bijbel en ook andere teksten heeft dit belangrijke gevolgen. Natuurlijk moeten eerst de historische en grammaticale aspecten worden gezien, maar los daarvan geeft het aanvoelen van de zaak waar het in de tekst om gaat de doorslag. Door dit *unmittelbar erfassen* (een soort direct en totaal begrijpen in alle eenvoud) zoals Schleiermacher het noemt wordt het mogelijk, dat de lezer een auteur beter begrijpt dan dat deze zichzelf ooit heeft begrepen. Het gaat immers om de zaak, die zowel schrijver als lezer in hun eigen subjectieve beleving ervan beweegt. En als het Goddelijk Woord niet meer als zodanig gekend kan worden dan neemt de subjectieve beleving de rol over van de objectieve regels om de Bijbel en andere teksten uit te leggen. In preken en andere toespraken speelt deze subjectieve beleving vaak een verborgen rol onder het tekstopervlak.

Voorbeeld: 'In deze tekst gaat het volgens mij om de ervaring van de genade, die stroomt door de *window in your heart*. Natuurlijk als je de liefde van je eerste huwelijk verliest, dan steken er allerlei stormen op die je niet meer buiten kunt sluiten. En tegelijkertijd krijg je juist daardoor ook weer zicht op de genade, op de liefde, de frisse wind die gaat stromen door je ziel en die al het kwaad, zelfs het kosmische kwaad, overwint.'

2.b Het gerichte invoelen, Dilthey.

De belangrijkste vraag voor alle geesteswetenschappen is volgens Dilthey: hoe is kennis van de geschiedenis mogelijk? Nog voor de samenhang van een tekst staat de samenhang van de geschiedenis, die hij ziet als een groot

menselijk document, als de meest fundamentele uitdrukking van het leven.
Met Schleiermacher is volgens Dilthey

*... de spil van alle menswetenschappen het individu,
weliswaar beschouwd in zijn sociale verbanden, maar
in wezen op zich zelf.*

Vandaar, dat hij zijn uitgangspunt neemt in de psychologie. Gaat het in de natuurwetenschappen om het verklaren van de natuur, in de geesteswetenschappen en in Dilthey's hermeneutiek gaat het om het gericht invoelende, psychologische begrip van de geest, het zich verplaatsen in het psychische leven van een ander. Onder het onderscheid tussen 'verklaren' en 'begrijpen' ligt dan ook het wezenlijke verschil tussen natuur en geest. Dilthey wil nu aan het begrip van de geesteswetenschappen een even solide - dat is objectieve - basis geven als Kant die aan het verklaren der natuurwetenschappen had gegeven en concepten bedenken voor het begrip van de geest, dat is het psychisch leven van de ander.

De hermeneutiek stelt voor Dilthey een dubbele problematiek. Aan de ene kant probeert zij een historische samenhang, een gestructureerd geheel te reproduceren op grond van een categorie tekens, die zijn vastgelegd door het schrift of door welk ander procedé van inscriptie dan ook, dat gelijkwaardig is aan het schrift. Een directe toegang tot het psychisch leven van de ander, zoals bij Schleiermacher, is niet mogelijk. Dat moet worden gereconstrueerd door de geobjectiveerde tekens te interpreteren volgens de objectieve regels van het taalonderzoek. Toch heeft aan de andere kant deze objectieve kennis van de geschiedenis wel de psychologie als laatste grond. De autonomie van de tekst is slechts een verschijnsel van voorbijgaande en oppervlakkige aard. In de psychologie daarentegen ontmoet de mens een mens, die hoe vreemd hij ook moge zijn nooit zo vreemd is als Kants onkenbare *Ding an sich*.

Het gerichte invoelen van een tekst volgens Dilthey combineert in de aandacht voor het vreemde psychische leven twee dingen: de projectie van de eigen psychische structuren op en het interpreteren van de geobjectiveerde levensuitingen. Dat resulteert daarin, dat de eigen actuele sociale, politieke,

religieuze verhoudingen, die zijn geobjectiveerd in dito instellingen model staan voor het begrip van de historische objectiveringen in de te interpreteren tekst. Deze worden dan ook vooral benaderd vanuit de actuele vragen en wel die, die spelen op grotere schaal (sociaal, politiek, religieus) dan die van het individueel-psychische.

Voorbeeld: 'Wat er allemaal in de huidige netwerkcultuur gebeurt, is precies dat waar de tekst van de *Graceland* over gaat. Er wordt weer over liefde gesproken en menselijke waardigheid op de werkvloer; aan de flower power energie worden handen en voeten gegeven en daardoor veranderen starre bureaucratische bolwerken in een 'great place to live'.'

2.c Gadamer's Wirkungsgeschichte.

De eindigheid is voor Gadamer hét kenmerk van de effectieve geschiedenis - de *Wirkungsgeschichte*. De grenzen die Dilthey tussen heden en verleden trok en oversteeg, maakt Gadamer tot horizonten in de effectieve geschiedenis. Het besef, dat men zich in een situatie, binnen een horizon bevindt, is het besef van de eigen historiciteit. Bij elke horizon houdt iets op en begint iets nieuws en dat is het principe van de eindigheid.

(1) Het inbrengen van vooroordelen

Het oude en het nieuwe staan echter nooit helemaal op zich zelf. Als het oude afsterft, geeft het een erfenis door aan het nageslacht. Het nieuwe erft altijd iets van het oude en is daarmee op niet achterhaalbare wijze verbonden, namelijk door een historiciteit die nooit via objectivering kan worden beheerst. Zo werkt de effectieve geschiedenis door in het menselijk bestaan, het oude, de tradities worden doorgegeven over de verschillende horizonten heen, waar ze worden geïnterpreteerd en tot nieuwe tradities uitgroeien. Het verstaan deelt in deze eindige status van het bestaan. Het verstaan is ook gebonden aan de overgeleverde en gecreëerde tradities binnen de actuele horizon en kan dus niet bestaan in de kennis van een onafhankelijk subject, dat zich bevindt tegenover een te interpreteren object. De interpretatie maakt in zekere zin ook deel uit van zijn 'object', zoals hij deel uitmaakt van de ge-

schiedenis die haar eigen gang gaat. Zo kan ook een klassiek werk, een Griekse tragedie of een Bijbeltekst niet los gemaakt worden van de lange geschiedenis van variërende interpretaties er van. Het werk is verbonden met z'n geschiedenis van effecten, die de vooroordelen worden van nieuwe verstaanshorizonten en de eigentijdse interpretatie van dat werk mee bepalen. Noch het werk zelf, noch de interpreter bepaalt op autonome wijze de betekenis. De betekenis groeit in de effectieve geschiedenis van z'n interpretaties, in de tradities en de ermee verbonden vooroordelen die uit die geschiedenis voortvloeien.

Het is voor Gadamer dan ook niet mogelijk om zonder vooroordelen een tekst of de werkelijkheid te benaderen. De interpreter mag weer 'ik' zeggen en zijn of haar eigen vooroordelen naar de tekst brengen, als van meet af aan maar de mogelijkheid bestaat, dat die vooroordelen worden bijgesteld. Daarvoor moet de interpreter zich rekenschap geven van de afstand, die er is tussen de horizon van de tekst, de interpretatiegeschiedenis van de tekst en de eigen horizon, en ook kritisch omgaan met de eigen vooroordelen. Vooroordelen worden dan ook - in de zin van Gadamers interpretatiemodel - nooit zo maar of impliciet weergegeven, maar altijd expliciet en met de bedoeling er iets mee te doen.

(2) De distantïering.

Aan de hand van klassieke teksten laat Gadamer de dubbelheid zien, die er bestaat in de relatie tussen de lezer en de tekst: de tekst is zowel onbereikbaar als tegenwoordig. Onbereikbaar in z'n historische afstand, tegenwoordig als gevolg van de effectieve geschiedenis en ons bewustzijn daarvan. Een tekst kan dus nooit een object worden vanwege z'n historische afstand tot het interpreterend subject, omdat er altijd ook de tegenwoordigheid is door middel van de *Wirkungsgeschichte*. Toch is de afstand er wel en is hermeneutiek een constante worsteling tussen afstand en nabijheid, tussen vervreemding en participatie. Het objectieve kennen van de menswetenschappen en de kenleer is vervreemdend, omdat ze de afstand tussen subject en object intact houdt en participatie onmogelijk maakt. Als Gadamer dan ook de schrijver beter wil begrijpen dan hij zich zelf begreep, dan denkt hij niet zozeer in

taalkundige termen van subject (/object), zoals Schleiermacher deed, maar meer in filosofische termen van participeren in dezelfde zaak door lezer en schrijver. De zaak die in de tekst aan de orde wordt gesteld krijgt hierdoor een veel grotere zelfstandigheid dan bij Schleiermacher. Waar het dan ook in de geesteswetenschappen om moet gaan volgens Gadamer is het participerende kennen van een zaak op afstand met behulp van verschillende interpretaties, zodat die zaak steeds meer geldigheid en waarheid verwerft.

De distantiëring zal dan vooral tot uitdrukking komen door de nadruk op de vervreemdende elementen. Er wordt afstand genomen van de tekst, doordat het anders-zijn van de tekst wordt verduidelijkt, maar ook van de eigen vooroordelen, door ze bewust te maken en in een ander licht te plaatsen.

(3) De horizonversmelting.

De effectieve geschiedenis zelf bevat al een afstandselement. De geschiedenis kan slechts doorwerken als er historische afstand is, die in die doorwerking wordt overbrugd. De nabijheid van het verre, het effectieve in de afstand, de spanning tussen het eigene en het vreemde is dus kenmerkend voor het historische bewustworden zelf. Deze spanning zet zich nu voort in Gadamer's begrip van de *Horizontverschmelzung*.

Het element van de eindigheid - belangrijk in Gadamer's *Wirkungsgeschichte* - betekent niet, dat ik ben opgesloten in één bepaald gezichtspunt. Daar waar er een situatie is, is er een horizon en die kan zich verwijden en vernauwen. En er is communicatie mogelijk tussen verschillende soorten bewustzijn, die zich bevinden in verschillende situaties, binnen verschillende horizons. Deze communicatie vindt plaats doordat deze horizons met elkaar versmelten. Dit is een zeer vruchtbaar idee. Het houdt namelijk in, dat we niet binnen gesloten horizons leven en ook niet binnen één unieke horizon. Daarmee wordt een totaal en absoluut weten uitgesloten en impliceert het begrip horizonversmelting juist de voortdurende spanning tussen het eigene en het vreemde.

Nu vindt de communicatie als gevolg waarvan horizonten uitdijen en met andere versmelten plaats door middel van taal. En voor Gadamer is alles wat als betekenis begrepen kan worden taal, ook de taal van de bloemen, de gebarentaal, de lichaamstaal, enzovoort. Welnu, in de dialoog, die wij zijn, evenals in het spel kan geen der deelnemers afzonderlijk het verloop bepalen. Het is juist de zaak in het spel, in het gesprek, in een tekst die de deelnemers bij elkaar brengt en hun verstaanshorizonten verlegt, zodat ze er anders uitkomen dan dat ze er ingingen. Dit eindeloze hermeneutische spel, dat in de effectieve geschiedenis wordt gespeeld, dit voortdurende in de interpretatie plaatsvindende gevecht tussen afstand en nabijheid, wordt door Gadamer beschreven in zijn begrip van horizonversmelting. Daarbij is maar één ding zeker, namelijk dat de nabijheid het altijd wint van de afstand, de traditie van de vervreemding, het zijn van het kennen.

Van horizonversmelting is sprake als deze voorkomt in combinatie met de twee voorafgaande fasen: het inbrengen van vooroordelen en de distantieering. De nabijheid van de zaak van tekst wordt herwonnen doordat de kritische distantie de vooroordelen heeft bijgesteld. De *Wirkungsgeschichte* van de tekst maakt dan duidelijk dat we horen bij de traditie, die de tekst op gang heeft gebracht en we door een diepere verwantschap met de zijnswijzen van de tekst datgene, wat de tekst ter sprake brengt, op nieuwe manieren kunnen meebelevan.

Voorbeeld: 'Ik vond *Graceland* altijd een vreselijk lied. Ik bedoel uit elke regel van de tekst springt de dood je voor de voeten en waarom moet je daar nou met huppelende muziek over communiceren. Dat is echt niet mijn ding. En toch is *Graceland* een wereldhit geworden. Had ik iets gemist? Daarom ben ik maar eens wat bewuster in de tekst van dit lied gedoken om te kijken wat er nou echt in aan de orde wordt gesteld. De eerste site die ik raadpleegde vertelde al dat dit lied een politiek statement van Paul Simon is tegen de apartheid in Zuid Afrika, verbonden met de civil war in de VS waarin het ook om blank zwart ging. Zinloze strijd en onderdrukking van de underdog, kortom de zwarte blues die Elvis in zijn muziek een nieuwe erkenning gaf, maar die uiteindelijk ook in de establishment ten onder ging. Toch ligt het

pretpark *Graceland* in Memphis Tennessee waar Elvis begraven ligt. Door al deze informatie ben ik gaan bedenken, dat het misschien in deze tekst wel gaat over veel meer dan mijn eigen doodsangst, mij juist daarvan bewust maakt en wegen aanreikt voor de overwinning van die doodsangst en dat op veel grotere schaal dan mijn eigen bestaan. Tja en dan past die huppelende muziek toch wel weer op de één of andere manier.’

Ricoeur: tekst én lezer

Voor Ricoeur geldt, dat zoals het ‘kennen’ geen laatste waarheid is, ook het ‘zijn’ de laatste waarheid niet kan vormen. Daarom is Ricoeurs tekstuele hermeneutiek een dialectiek, een in elkaar opgaan van structurele en *wirkungsgeschichtliche* analyse met de tekst als uitgangspunt en de lezer als participant. Kennen noch zijn hebben hier de status van laatste waarheid, maar zijn toegangspoorten tot een werkelijkheid, die weliswaar grenzeloos is, maar die slechts binnen de grenzen van de menselijke vrijheid en op een indirecte manier - via de omweg van de tekst - kan worden gekend en ervaren. Betekenis wordt ontvangen vanuit de tekst door de lezer, doordat hij of zij gaat participeren in de wereld die de tekst voor zich uitwerpt en er al participierend nieuwe betekenissen aan gaat geven. Als die tekst de Bijbeltekst is, dan gaat het in die wereld om het Koninkrijk van God. En als die tekst *Graceland* is dan gaat het om een wereld vol genade

3.a De taal als discours

Waar Gadamer eindigt daar begint Ricoeur, namelijk in de taal, dat wil zeggen taal als discours, het ‘vertoog’ – wetenschappelijk, literair, religieus - dat als een geheel van tekens ergens naar verwijst. Dat verwijzen kan in de richting gaan van een buitentalige werkelijkheid, waarmee Ricoeur wel degelijk rekent, maar niet anders dan via de nauwe poort van de menselijke taal. Deze dient eerst en wel in de meest brede zin van het woord te worden onderzocht, voordat diepere lagen van het zijn zelf zich kunnen aandienen ook weer in de menselijke taal.

Het grondprincipe van Ricoeurs hermeneutiek is de voortgaande dialectiek van structuur en gebeuren, van de taal als statisch systeem van tekens en als dynamisch gebeuren van zeggingskracht. Steeds weer is de statische structuur uitgangspunt en onderzoeksobject, waarvan de grenzen worden vastgesteld en vervolgens opengebrouwen door de dynamische kracht van de gebeurtenis. Daardoor wordt in een eindeloze spiraalbeweging aan de interpretatie steeds weer nieuwe impulsen verschaft. Daarom ook kiest Ricoeur als het uitgangspunt van zijn hermeneutiek de basiseenheid van de taal als geheel, namelijk de taalkundige zin. Daar wordt de dialectiek van systeem en gebeuren, van tijdloos zelfstandig naamwoord en tijdgebonden werkwoord, van blijvend object en verdwijnend subject in de meest kernachtige zin – als de fundamentele beweging van de taal - voltrokken.

3.b De tekst.

Wat bij de algemene opvatting van taal als discours impliciet was, de dialectiek van blijvende betekenis en verdwijnende gebeurtenis, wordt bij het discours als tekst expliciet. Er komt afstand tussen tekst en lezer en beide krijgen een zekere mate van autonomie. Voor Gadamer is deze afstand vervreemdend, maar voor Ricoeur is zij juist een productief moment voor de toeëigening. Omdat kennis van de wereld van de tekst niet op voorhand is gegeven, is het nodig alle mogelijke soorten van ons ter beschikking staande analyse en kritiek te gebruiken om die wereld te leren kennen. Je kunt niet alles over een tekst beweren wat je maar wilt. Met een zorgvuldige analyse ga je daarom eerst de wereld van die tekst verkennen en aangezien elke tekst een *surplus of meaning* heeft ga je er allerlei wegen ontdekken die voorheen nog niet zichtbaar waren. Daarna word je door de tekst uitgenodigd om die wegen ook daadwerkelijk zelf te gaan bewandelen en om zo deel te nemen in de zaak die in die tekst aan de orde is.

3.c Metaforen en symbolen

Ricoeurs metafoor en symbool theorie vormt het centrum van zijn hele hermeneutiek, waarmee hij een enorme diepte geeft aan de dialectiek van Gadamer's afstand en nabijheid. Door hun onderlinge verbondenheid verkennen

metaforen en symbolen diepe lagen van de werkelijkheid en raken zelfs aan de vóór-talige, transcendente en religieuze lagen van de menselijke werkelijkheid, die voorbij de grenzen van ons eigen beperkte inzicht liggen. Juist daar huist het *surplus of meaning* dat de interpretatie gaande houdt en zo vruchtbaar maakt, omdat ze de lezer meeneemt in een voorheen onbekende en misschien wel vervreemdende werkelijkheid, die haar eigen inzicht gaat verrijken, verfraaien, uitbreiden. Taal is daarbij de nauwe poort die toegang biedt tot de werkelijkheid zoals die is, geweest is of ooit zal kunnen zijn.

De metafoor

De metafoor is en is niet wat zij aanduidt. Heel vaak bevat zij een paradox die tot in het absurde kan gaan en ons zo dwingt om de werkelijkheid op nieuwe manieren te bekijken. Voor Aristoteles werkt de metafoor op het niveau van afzonderlijke woorden, benoeming. Ricoeur echter verbindt de metafoor met de basiseenheid van het discours, de taalkundige zin. En daar creëert zij niet een afwijking in de letterlijke zin op het niveau van de benoeming, maar scheidt op het niveau van de taalkundige zin een conflict tussen twee verschillende interpretaties die actief zijn in die zin. Door middel van de creatieve verbeelding brengt de metafoor in één beeld twee werelden (de dominee als herder, de manager als coach, de toespraak als speelkwartier) bijeen die normaliter elkaar tegenspreken en dat veroorzaakt een schok. Het is de schok van de ontdekking, dat zo'n ondenkbare verbinding toch kan bestaan in het denken, in de verbeelding. De metafoor als taalcreatie is vernieuwend en revolutionair, zij overstijgt grenzen en scheidt nieuwe betekenissen in zowel de wetenschap als de kunst.

Het symbool

Het symbool heeft een dubbele betekenisstructuur. Eerst is er de letterlijke betekenis, waarin een verborgen betekenis doorklinkt die wortelt in het zijn zelf – goed en slecht. Het symbool is geen menselijke schepping van taal of beelden zoals de metafoor dat is. In het symbool geeft het vóór-talige zijn zichzelf prijs in de taal van de directe letterlijke betekenis. Het symbool probeert niet het kwaad bij voorbaat te beheersen of te controleren door middel

van een mythe om zodoende de verlossing veilig te stellen, maar wordt gevoed door de onuitputtelijke en verborgen betekenislagen in het zijn zelf, die slechts gedeeltelijk en voorlopig in taal kunnen worden gevangen. Door het symbool is de mens verbonden met een werkelijkheid die bestaat uit vele verschillende lagen van zin en betekenis: het symbool geeft te denken. In feite is alles al eens gezegd, (al is het in raadselen) en moet nu opnieuw worden opgestart in de dimensie van het denken. Daarbij help het symbool.

In religies duiken symbolen heel vaak op. Dat is natuurlijk logisch omdat het daar vaak om vóór-talige werkelijkheden als het heilige, het kwaad, de kosmos gaat. Maar ook in niet religieuze sferen als de psychoanalyse, chaostheorie, kwantumfysica etc. komt de symbolische rijkdom naar de oppervlakte. Symbolische ervaringen vragen als het ware om betekenis die in taal kan worden uitgedrukt en dat verzoek wordt door de metafoor op een bescheiden en eindige manier ingewilligd.

3.d Verklaren en begrijpen in een nieuw verband.

Interpretatie is voor Ricoeur de voortgaande dialectiek van verklaren – betekenis geven door de exacte wetenschappen - en begrijpen - betekenis ontvangen door de geesteswetenschappen. Ricoeur volgt hier het interpretatieschema van Gadamer, waarbij een eerste onbevange(n) begrijpen door een ‘ik’ zeggende lezer (*understanding*) wordt gevolgd door een kritische analyse met een verklaring die op zijn beurt tot een nieuw maar nu kritisch begrijpen (*comprehension*) leidt. En ook dit nieuwe kritische begrijpen kan opnieuw *understanding* worden en aanleiding geven tot nieuwe verklaringen en nieuwe *comprehension*. Zo houdt dit hele interpretatieproces de dialectiek van het geven en ontvangen van betekenis gaande.

Een tekst, wetenschappelijk of literair, heeft wortels in de werkelijkheid en wil door middel van de erin aanwezige verbeeldingskracht iets zeggen, ergens op doelen. Die tekst maakt zich los van z'n schepper, krijgt een zekere autonomie en ook de lezer heeft de vrijheid om met z'n eigen referentiekader de wereld van die tekst te betreden en de wegen te ontdekken en te gaan, waar de tekst op doelt. Zo is het interpretatieproces een nooit ophoudend

proces. Elke tekst - ook de Bijbeltekst - heeft een zekere voorlopigheid, die nieuwe teksten in het leven roept en de voortgang van de traditie waarborgt. Welke richting die voortgang zal nemen blijft open, want de werkelijkheid van tijd en ruimte is niet eenduidig. Zo wordt de hoop op een betere toekomst niet ingekapseld in gesloten denksystemen, maar blijft levend. De ontologie (zijnsleer) van Heidegger waardoor Gadamer zich heeft laten inspireren is zo'n gesloten denksysteem, net zoals de epistemologie (kenleer) van het structuralisme. Daarom neemt Ricoeur de tekst die een lezer iets te zeggen heeft als uitgangspunt van zijn hermeneutiek als gids naar een betere samenleving.

Ricoeur besluit dan ook zijn boek *Interpretation Theory* met de stelling:

Het is de tekst, met z'n universele kracht om de wereld te openen, die een zelf geeft aan het ego.

Voorbeeld: 'De wereld die de tekst van *Graceland* voor ons opent is er één met vele lagen, zowel qua ruimte, tijd en betekenis. Juist dat aspect maakt dit lied voor mij zo boeiend en tegelijkertijd zo moeilijk om er even iets zinnigs over te zeggen. Elke laag bevat namelijk een overvloed aan betekenis en als je die een beetje door hebt, dan wordt direct een nieuwe laag, een nieuwe wereld voor je geopend. Het lijkt wel een beetje op zo'n computerspelletje met heel veel verschillende speel levels. Ik stel voor een paar van die levels te bekijken. Eerst de persoonlijke worsteling met haat en liefde, maar daarin zit ook iets van ontvangen genade die je niet zelf kunt organiseren of controleren. Hoe werkt de overgave aan die genade dan vervolgens op de andere niveaus – nationaal, globaal, zelfs voorbij de grenzen van culturen en tradities, en voorbij de grenzen van de tijd? Zo wordt *Graceland* een uitnodiging voor een spannende ontdekkingsstocht door onze eigen werkelijkheid anno 2009, die er misschien wel heel anders, mooier, uitziet dan je ooit had gedacht, of voor mogelijk had gehouden.'

Tot besluit

In het huidige postmoderne tijdsgewricht is het moderne individuele subject totaal autonoom geworden maar heeft tegelijkertijd z'n universeel verklarende waarde verloren. Het gevolg: iedereen heeft gelijk (allerlei zelfhulpboeken) en alles hangt met alles samen (De hele olifant in beeld). Het geloof in een gezamenlijke gegeven of te vinden basis voor waarheid is verdwenen en ook de moraal en de ethiek lijken daarmee hun basis te hebben verloren. Het is moeilijk betekenis vinden of scheppen op zo'n negatieve basis en juist nu zie je veel mensen op zoek gaan naar nieuwe vraagstellingen, nieuwe betekenis, nieuwe maatschappelijke en culturele samenhangen. De huidige netwerkcultuur is daar volgens mij een sprekend voorbeeld van.

Bewustzijn van de verschillende interpretatiemodellen helpt bij het vinden van de manier, waarop jij in het leven wilt staan en welke boodschappen jij wilt delen met een geïnteresseerd publiek. We zitten gelukkig op dit moment in een nieuwe fase in onze westerse cultuur, waarin andere waarden dan alleen het rationele kennen belangrijk worden. Maar dat betekent niet dat alle interpretatiemodellen die in het verleden zijn uitgedacht daarmee ook verdwenen zijn. Ze bepalen nog steeds voor een deel hoe wij onbewust het leven, de werkelijkheid en teksten ervaren. Je hebt nu een aantal van die modellen als waardevol gereedschap tot je beschikking en daarmee kun je gaan experimenteren. Geen van die modellen is goed of slecht in zichzelf, hoewel ze elkaar wel vaak tegenspreken en in de loop der eeuwen ook steeds complexer werden. Voel gewoon welke het beste bij jou of bij je publiek past. Probeer dan ook eens een ander uit en ervaar wat dat doet met je verhaal dat je op je interpretatiekeuzes baseert. Bedenk daarbij twee dingen: a) de beste basis om een publiek echt aan te spreken is dat je zelf eerst aangesproken bent, volgens welk interpretatiemodel dan ook en b) innerlijke tegenstrijdigheden in jezelf corresponderen meestal met een innerlijke tegenstrijdigheid in je (onbewust) gebruikte interpretatiemodellen. De zeggingskracht van je verhaal groeit als onder de oppervlakte van je verhaal een con-

sistent interpretatiepatroon leeft, waarvan je je als spreker ook daadwerkelijk bewust bent.

Nog even de interpretatiemodellen op een rijtje

De tekst

1a De onbevangen lezing

1b De historische kritiek

1c Het structuralisme

De lezer

2a Schleiermacher, vrije meditatie

2b Dilthey, het gericht invoelen

2c Gadamer,

1 vooroordelen

2 distantiëring

3 horizonversmelting

3 Ricoeur *tekst én lezer*

3a taal als discours

3b de tekst

3c metaforen en symbolen

3d verklaren en begrijpen

Hierbij kun je nog opmerken dat in het betekenis ontvangen vanuit de tekst het betekenis geven door de lezer steeds belangrijker wordt en in de betekenisgeving van de lezer het ontvangen van betekenis vanuit de tekst steeds belangrijker wordt. Tekst en lezer groeien naar elkaar toe tot ze bij Ricoeur een nieuwe verbinding met elkaar aangaan in een voortdurende en avontuurlijke zoektocht naar nieuwe zin en betekenis, die zelfs voorbij de taal en de eigen tradities kunnen liggen.

Retoriek, de leer van de welsprekendheid

Van het betekenis ontvangen uit en interpreteren van bronnen stappen we nu over op het betekenis geven daaraan in de retoriek, de leer van de welsprekendheid. Eerst wil ik uitleggen waarom voor mij retoriek een soort van levenskunst is en waarom de creatieve stilte zo belangrijk is bij het spreken in het openbaar. Daarna kijken we naar wat technische hulpmiddelen bij het maken van een betoog of een verhaal: het focussen op boodschap, weerstand, advies en doel; het maken van een heldere opzet; de rol van illustraties; begin en eind van een verhaal. Zo hoop ik duidelijk te maken dat de retoriek vooral effectief wordt als het een spreken is vanuit je hart.

Retoriek als levenskunst

Er zijn vele verschillende redenen om een redevoering te houden voor een publiek. Aristoteles heeft zich daar ook al mee bezig gehouden. Hij maakte onderscheid tussen redes die willen informeren, overtuigen, amuseren, of ontroeren. Wat in Aristoteles' *Retorica* van doorslaggevend belang is, is dat al deze verschillende soorten redevoeringen plaatsvinden binnen de logica van de waarschijnlijkheid en niet binnen de logica van de noodzaak, waar de bewijsvoering thuishoort. Dat betekent, dat de retoriek binnen Aristotelische opvatting een zoeken naar betekenis is, een spannend filosofisch avontuur, waarin niets van te voren vast staat.

Vooraf in de 19^e eeuw van onze jaartelling heeft de retoriek een slechte naam gekregen, omdat het niet meer was dan versiering, opsmuk, kortom welsprekendheid (eloquentie) waarmee je een publiek op je hand kreeg. Daarmee verdween een groot deel van de spanning die Aristoteles voor ogen had, kreeg de retoriek een slechte naam en werd nog slechts verbonden met manipulatie, machtswellust, éénrichtingsverkeer (Hitler was in deze opvatting

een goede redenaar). Alles was er op gericht om de positie van de spreker te versterken. Je onzekerheid delen met je publiek, leren van je ervaringen, samen opgaan in een nieuwe energiestroom die je niet echt onder controle hebt, daarmee hield een spreker in het openbaar zich niet bezig. Sturen, koers uitzetten, dat was zijn ding en daarmee bleef hij binnen z'n eigen beperkingen en referentiekaders.

Ik wil graag de retoriek weer terug brengen in de sfeer zoals Aristoteles dat voor ogen had, hoewel ik waarschijnlijk andere accenten zal leggen. Voor mij is de hermeneutiek een wezenlijk onderdeel van de retoriek en die gaat dan ook veel verder dan het eenzijdig sturen van een boodschap naar een publiek, een model dat in de communicatiewetenschappen nog vaak wordt gehanteerd. Voor elk verhaal dat je houdt staat je een scala van verschillende interpretatiemodellen ter beschikking, waarmee je verschillende betekenissen uit je bronnen kunt ontvangen en kunt kiezen welke betekenis voor jou zo wezenlijk is, dat je die met een publiek wilt delen. Tegelijkertijd weet je dat je bij een volgende keer heel andere betekenissen uit dezelfde bron kunt oppakken. Zo is het structuralistische interpretatiemodel handig als je heel veel over een bron wilt uitleggen en laagje voor laagje wilt betreden. Ben je echter door een bron geroerd en wil je dat delen met je publiek dan is Gadamer's model meer op z'n plaats. En het is ook handig om te beseffen wat je eigenlijk aan het doen bent als je externe autoriteiten laat opdraven om je be-toog kracht bij te zetten, namelijk op fundamentalistische manier gehoorzaamheid eisen volgens de onbevange / naïeve lezing .

Bij deze opvatting is waarheid geen bezit, waarover je als spreker de controle hebt, maar een werkelijkheid waarin je mag participeren en die je met je publiek mag delen op de manier zoals Ricoeur die voorstond. Dat maakt de retoriek tot levenskunst en een spannend avontuur, waarin een nieuw soort energie gaat stromen tussen spreker en publiek, een energie die je met je publiek gaat delen en waarin je beide wordt meegenomen naar een hoger plan, nieuwe inzichten en misschien wel een nieuwe werkelijkheid.

Om het spreken in het openbaar tot zo'n spannend en tegelijkertijd ontspannen gebeuren omringd door goede 'vibes' te maken moet aan een aantal randvoorwaarden worden voldaan die we nu gaan bespreken.

De creatieve stilte

Misschien is het meest productieve moment in de retoriek nog wel de creatieve stilte. Elke keer als ik een overdenking moet maken voor een kerkdienst neem ik daarvoor één week de tijd. Op de maandag voorafgaand aan de zondag van de desbetreffende kerkdienst verdiep ik mij in de bronnen, de lezingen uit Oude en/of Nieuwe Testament waarover de preek volgens het oecumenisch leesrooster moet gaan. (Ik beschouw preken trouwens net als de retoriek ook als een kunst.) Op die maandag bestudeer ik niet alleen de grondteksten in het Hebreeuws en/of Grieks maar ook secundaire literatuur, commentaren en wat dies meer zij en bepaal welk interpretatiemodel bij deze teksten het meest effectief is. Dan volgt de creatieve stilte. Dat wil zeggen dat ik er niets meer concreet aan doe tot de volgende vrijdag. Loslaten is in de creatieve stilte het allerbelangrijkste. In die stilte gebeurt echter wel van alles. Je loopt met je hond in het bos en ineens komt een gedachte bij je boven die gaat over de teksten die je je hebt eigen gemaakt. Je leest een artikel in de krant, hé dat past ook op de één of ander manier. Een goed gesprek met iemand over een heel ander onderwerp reikt je nog meer verbanden aan. Prachtig maar ook dat laat je allemaal weer los, je hoeft er nog niets mee. Alles mag, niets moet.

Nog los van wat je allemaal krijgt aangereikt in de creatieve stilte dat met je boodschap voor de komende zondag te maken heeft, groeit ook je gevoel van eigenwaarde en vertrouwen in de goede afloop. De teksten bevatten veel meer dan je in één verhaal duidelijk kunt maken en je zult dus keuzes moeten maken, maar jij bent ook belangrijk en waardevol en de keuzes die je maakt zijn jouw keuzes en dus ook waardevol. Daarmee stap je op een positieve basis het proces in van het maken van een verhaal, want je hebt heel veel - hoewel altijd in beperkte mate - te melden en te delen met je publiek. Op de vrijdag ga ik dan daadwerkelijk keuzes maken en begin dat proces

met het maken van een BWAD en een opzet voor mijn preek, die ik daarna helemaal uitschrijf.

Het BWAD schema

Zoals het in de hermeneutiek belangrijk is om keuzes te maken voor een bepaald interpretatiemodel en voor bepaalde betekenissen die je met zo'n model uit je bronnen haalt, zo is het in de retoriek net zo belangrijk om keuzes te maken in de voorbereiding van een te houden verhaal. In wezen zijn de keuzes die je hebt gemaakt in de interpretatie van je bronnen al een voorafspiegeling van de keuzes die je gaat maken voor het verhaal dat je gaat opzetten en houden voor een publiek. In ieder geval zullen ze terugkeren in je BWAD voor dit specifieke verhaal.

De letters BWAD staan voor boodschap, weerstand, advies en doel. Voor elk betoog, verhaal of presentatie die je gaat houden voor een publiek maak je een BWAD. Dat wil zeggen je schrijft per onderdeel in 1 regel op waar jouw betoog voor dit specifieke publiek in deze specifieke situatie over gaat, op bouwt, beoogt en rekening mee houdt en dat moet samen een logisch consistent geheel vormen.

- B(oodschap). Wat is het dat je nu eigenlijk precies wilt zeggen in dit verhaal (en wat laat je daarom bewust liggen voor een volgende keer)?
- W(eerstand). Welke weerstand verwacht je in dit publiek voor jouw boodschap?
- A(dvies). Wat is het advies op korte termijn dat je aan je publiek wilt meegeven om, gegeven de weerstand, iets met je boodschap te doen?
- D(oel). Wat is je doel op lange termijn met jouw boodschap voor dit specifieke publiek?

Door op deze manier zo bondig en precies mogelijk (in 1 regel) te formuleren wat jij over jouw onderwerp met jouw specifieke publiek voor deze gelegenheid wilt delen raak je enorm gefocust op je thematiek en wordt het maken van een opzet voor je verhaal al een stuk eenvoudiger. Voor elk verhaal zal de BWAD er anders uitzien en je kunt dan ook oneindig veel verschillende voorbeelden bedenken. Ik geef er hier een paar, die gaan over de tekst van *Graceland*.

Voorbeelden

Voorbeeld 1 (Interpretatie volgens Gadamer)

- B. Blijf zoeken want alleen in jouw zoektocht openbaart zich de genade
- W. Ik ben zo moe en trouwens ik geloof niet meer in genade
- A. Ga eens dansen op de muziek van *Graceland* en voel wat dat doet
- D. Nieuw vertrouwen

Voorbeeld 2 (Interpretatie volgens Structuralisme)

- B. De gelaagdheid van de tekst geeft een diepe zin: overgave en vertrouwen
- W. Overgave aan, diepere zin van ... wat???
- A. Volg mij door de verschillende lagen heen en laat je verrassen
- D. Bewustwording van dragende processen in een chaotische werkelijkheid

Opzet van het verhaal

Bij het spreken in het openbaar ben je bezig om bewustzijn te bewerken. Het actieve bewustzijn van een mens heeft zo z'n beperkingen. Zo is de tijdsduur waarin een mens nieuwe dingen kan opnemen niet meer dan 15 tot 20 minuten. Ook is het voor de gemiddelde mens moeilijk om in één betoog meer dan 5 à 6 denkbewegingen nog actief te volgen. Tenslotte is het ook raadzaam om niet meer dan 1 illustratie per denkbeweging te geven. Als je met dat alles rekening houdt, dan lijkt het alsof je niet veel meer kunt doen als je een verhaal wilt houden voor een publiek. Waarom zou je jezelf die beperkingen opleggen? Wat win je ermee als je dat wel doet? En zijn er ook nog escapes te bedenken?

Wat in het BWAD verhaal in gang werd gezet, namelijk het sterk focussen op jouw keuzes in een grote hoeveelheid aangereikte betekenissen en op het publiek waarmee je je boodschap als resultaat van die keuzes gaat delen, wordt in de opzet van je verhaal verder uitgewerkt. Wat je ook maar vertelt in je verhaal, het zal altijd beperkt blijven in vergelijking met het *surplus of meaning* - naar een term van Ricoeur: rijkdom aan betekenis - van je bronnen. Het maakt je bescheiden en dat is ook heel vruchtbaar wanneer je publiek niet zo vertrouwd is met je bronnen als je zelf bent. Hoe minder vertrouwd het publiek is met je bronnen en de boodschap die je eruit hebt gehaald, hoe groter de weerstand in je publiek zal zijn en ook dan is een zekere mate van zelfbeheersing alleen maar productief om mensen te laten delen in je boodschap. Kortom, wat je in je verhaal kunt doen blijft altijd beperkt, maar doe wat je kunt doen wel zo goed mogelijk. 'In der Beschränkung zeigt sich der Meister' - meesterschap wordt duidelijk in de beperking en de zelfbeheersing, in de focus op het afgebakende veld. Daardoor wordt het aantal neveneffecten buiten het afgebakende veld dat mee speelt minder en is er meer diepgang mogelijk binnen dat veld. Juist daarmee toon je respect naar je bronnen, jezelf en je publiek en dat respect is de bedding waarin de energie kan gaan stromen.

Bij het maken van een opzetje voor je verhaal ben je net zo vrij als bij de keuzes die je maakt in je BWAD, hoewel er natuurlijk wel een sterke samenhang tussen beide zal bestaan. Je kunt in je opzet je BWAD letterlijk volgen en zo tot vier denkbewegingen komen, maar er is ook een heel andere opzet denkbaar, waarin de keuzes die je in je BWAD hebt gemaakt op een meer impliciete manier aan de orde komen. Zolang de structuur van je opzet maar voor jezelf helder is en ook innerlijk logisch consistent is, kun je dat ook aan je publiek duidelijk maken – al dan niet op een sheet of met power point. Hoe eenvoudiger en helderder de structuur van je verhaal des te minder raakt een publiek over de *vorm* in verwarring en is er meer ruimte in hun geest beschikbaar om je wat betreft de *inhoud* van je boodschap te volgen. Daarom is ook het aantal van maximaal 5 à 6 denkbewegingen - mits ze logisch met elkaar in verband staan – cruciaal. Beter nog dat aantal te beperken en wat dieper op de afzonderlijke denkbewegingen in te gaan dan de

helft van je publiek tijdens je verhaal te verliezen omdat ze het niet meer kunnen volgen.

Of de informatie die je in je verhaal met je publiek wilt delen nieuw voor ze is, heb je geprobeerd in te schatten bij de W(eerstand) van je BWAD. Dat is niet altijd even gemakkelijk, zeker als het een nieuw gehoor voor je is waar je voor spreekt. Je kunt het ter plekke nog even checken. Is het gesneden koek voor ze dan moet je omswitchen, wat een probleem is als je je betoog helemaal hebt uitgeschreven. Een mogelijkheid is dan om wel je opzet te volgen maar extra – voor het publiek nieuwe - informatie toe te voegen bij wat ze al weten en de bestaande kennis als illustratie te gebruiken. Dat vraagt een hoge mate van flexibiliteit en ervaring in het spreken in het openbaar. Is het publiek niet homogeen in hun kennis van je onderwerp dan is het handig om je aan te sluiten bij degenen die het minst ervan af weten en te kiezen voor een persoonlijke existentiële aanpak, die ook de deskundigen raakt.

Voorbeelden

Voorbeeld 1 (Gadamer)

Inleiding: dansen in de depressie??

De functie van beweging in *Graceland*

De beweging van de geest weerspiegeld in de beweging van het lichaam

Ga dansen in *Graceland* en voel je een geheeld mens

Dartel met nieuw vertrouwen als een vlinder naar je nieuwe bestemming

Conclusie: de dynamiek van het nieuwe vertrouwen

Voorbeeld 2 (Structuralisme)

Inleiding: Er zit een diepere zin in *Graceland* die aan het oog onttrokken is.

Laag 1: de individuele psychologie

Laag 2: de sociale dimensie in engere zin

Laag 3: de sociale dimensie in bredere zin a) civil war b) apartheid

Laag 4: de strijd tussen goed en kwaad

Conclusie: de diepere zin in *Graceland* als dragende factor van de mensheid

Illustraties

Als het menselijk bewustzijn niet langer dan 20 minuten nieuwe informatie kan opnemen, betekent dat dan dat je niet langer dan 20 minuten aan het woord mag zijn? Dat hangt van meerder factoren af. Ik preek zelf nooit langer dan een kwartier en schrijf die preek ook altijd helemaal uit. Ik dwing mijzelf daarmee tot een heldere opbouw, beperking en diepgang en kan in zo'n kort tijdsbestek ook heel veel nieuwe informatie kwijt waarvan ik weet dat mijn publiek er niet of minder vertrouwd mee is. Dezelfde thema's laat ik dan in andere vormen als liederen, gebeden terugkomen, zodat je wel met elkaar een uur met dezelfde thematiek bezig bent. Dit is een mogelijkheid in kerkdiensten die elders niet zo gegeven is.

Maar in alle gevallen kun je tijdens je verhaal gebruik maken van beelden en illustraties (al dan niet geprojecteerd op een scherm), die wat je in een denkbeweging wilt zeggen extra duidelijk maken. Een illustratie voegt dus niet nieuwe informatie toe, maar herhaalt, verheldert en maakt de in dit deel van je betoog gegeven informatie extra inzichtelijk. Ook hier weer een beperking: niet meer dan 1 illustratie per onderdeel van je betoog. Beelden zijn sterker dan woorden, dus pas hier de nodige zorgvuldigheid toe. Niet goed gekozen voorbeelden kunnen wat je hebt gezegd ontkrachten in plaats van versterken. Wees er ook op bedacht dat de voorbeelden in je hele verhaal elkaar niet tegenspreken, want ook dan slokken je beelden je boodschap op. Als je voor een opzet hebt gekozen met 6 denkbewegingen en ieder onderdeel heeft 1 illustratie dan heb je al veel meer tijd tot je beschikking dan 20 minuten. Goede voorbeelden brengen de geest van je toehoorders ook even tot rust, zodat je daarna weer aan iets nieuws kunt beginnen.

Voorbeelden

Voorbeelden van illustraties die je verhaal ontkrachten.

Bij voorbeeld 1: in het deel over de functie van beweging in *Graceland* zou je het beeld van een Tango danswedstrijd kunnen gebruiken om vervolgens in het deel over de dartelende vlinder en nieuw vertrouwen het beeld van de transformatie van rups naar vlinder die plaats vindt in de cocon kunnen uit-

werken. Die twee beelden bijten elkaar omdat het ene beeld (de tango) zich afspeelt op het snijvlak van natuur en cultuur en het andere (de cocon) zich helemaal in de natuur bevindt. Dan moet je extra zorgvuldig zijn in het gebruik van die beelden. Het kan eigenlijk alleen als je doelbewust de tegenstelling wilt oproepen met een metafoor die beide werelden verbindt, maar dan zit je weer in het interpretatiemodel van Ricoeur en niet in dat van Gadamer. Je zou ook de eenzaamheid van de tangodanseres, die vanwege haar leeftijd niet meer mee kan doen, kunnen uitbeelden met het beeld van Narcissus die in zichzelf en z'n eigen spiegelbeeld is verdiept aan de vijver. Maar in dat beeld speelt heel veel meer dat niet direct toepasbaar is op de tangodanseres. Bovendien tuimelen dan de beelden over elkaar en weten de hoorders niet meer waar ze aan toe zijn. En met de transformatie in de cocon heeft Narcissus al helemaal niets gemeen.

Voorbeelden van illustraties die je verhaal ondersteunen

Dezelfde tangodanseres ziet dat het einde van haar actieve danscarrière nadert en gaat daar op een creatieve en liefdevolle manier mee om. Zij transformeert en gaat haar kennis en ervaring delen in choreografie en danslessen en ze vindt bevrediging in een veel dieper contact met publiek en leerlingen dan ze ooit daarvoor had gehad. Ook ervaart ze nieuwe verbindingen tussen haar lichamelijke, ruimtelijke, muzikale en taalkundige inzichten die van belang zijn voor de cultuur als geheel. En daarin ligt dan eigenlijk haar werkelijke kracht die ze dienstbaar kan maken op veel meer manieren dan alleen op de dansvloer. In feite gebruik je nu maar één beeld (van de tangodanseres) maar belicht in elk segment van je verhaal een ander facet.

Kop en staart

In begin en eind van je verhaal zoek je eenzelfde soort aansluiting bij je publiek. Een domme vraag aan het begin bijvoorbeeld ('Wie van jullie gaat dansen als je diep in de put zit?') kan heel goed werken als je wilt laten zien in je verhaal dat er geen domme vragen bestaan. Zeker als je Gadamer in je interpretatie van je bronnen hebt gebruikt kun je de beginvraag als vooroordeel gaan onderzoeken en tot een geheel nieuw begrip van je thematiek ko-

men. Ook een beeld, een sprookje, een gedachte die je gehoor op een heel ander been zetten dan ze hadden verwacht ten aanzien van jouw onderwerp kan zo werken. Het is ook het overwegen waard om hetzelfde beeld of aspecten daarvan op een consequente manier in je illustraties terug te laten komen, zodat ze niet alleen je betoog maar ook elkaar gaan versterken. Zo moet je ook aan het eind van je verhaal niet een heel nieuwe problematiek aansnijden, maar de kernpunten uit je betoog die je aan je hoorders hebt willen meegeven nog eens in een paar staccato zinnen herhalen. ('Juist in die diepe put vindt de transformatie plaats. Daar krijg je nieuw vertrouwen. Dertel, dans er mee naar je nieuwe bestemming. Blijf in beweging. Ik wens je veel dansplezier!') En ook hier is een scherp geformuleerde BWAD heel erg behulpzaam.

Conclusie: spreek vanuit je hart

Hoe het ook zij, als je spreekt vanuit je hart en met respect – ook bij de meest technische onderwerpen – dan is dat meestal al een andere benadering dan de meeste mensen gewend zijn en gaat er energie stromen. Dat kan zowel bij volledig uitgeschreven verhalen, als bij een betoog dat je uit je hoofd houdt naar aanleiding van een aantal kernwoorden, die passen bij de opzet van je verhaal. De theorie van hermeneutiek en retoriek is niet meer en niet minder dan een bescheiden hulpmiddel, dienstbaar aan hoofd en hart, waarmee je respectvolle energie gaat laten stromen tussen jou en hen die aan je lippen hangen. Die ervaring is wonderschoon en gaat veel verder dan de gesproken taal en gebruikte woorden. Elke keer dat ik zoiets mag meemaken ervaar ik als een geschenkje uit de hemel.

Chakrapsihologie

Hoe bewust je ook bent omgegaan met je interpretatiemodellen, hoe scherp je ook je BWAD hebt geformuleerd, de opzet van je verhaal helder en inzichtelijk hebt gemaakt, kortom je voorbereiding perfect is geweest, er is nog een aspect dat doorslaggevend is voor het op gang komen van een respectvolle energiestroom tussen jou en je publiek. In wezen gaat maar een klein deel van de communicatie tussen mensen met woorden. Sommigen zeggen 20% anderen 10%. Feit is dat, als je niet innerlijk coherent bent met je boodschap, je wat staat te beweren waar je eigenlijk niet echt achter staat, een publiek daar zo doorheen prikt, omdat ze dat haarscherp aanvoelt en dus alle zeggingskracht bij voorbaat verloren is. Het is daarom tijd om eens voorbij de taal in ons hele zelf te gaan kijken. Daarvoor gebruiken we de chakrapsihologie, die stamt uit de eeuwen oude Veda literatuur en die voor mij de meest volledige ontwikkelingspsychologie is die ik tot nu toe heb leren kennen.

Chakra's: centra van levensenergie

“You are at the beginning of a journey through the many dimensions of your own self, in which you will weave your past, presence and future into a complicated web of insight. This journey will bring you to a transformation of consciousness - over the rainbow bridge - that will connect spirit and matter, heaven and earth, body and soul. And while you are transforming yourself, you transform the world”.

Zo begint Anodea Judith haar *Handboek voor de Chakrapsihologie*, waarin zij de zeven chakra's (centra van vitale energie) bespreekt die elk mens bezit. Chakra's zijn centra van levensenergie die zich ontwikkelen in de normale ontwikkeling van een mens vanaf de baarmoeder tot aan de jong volwassenheid. Zij kunnen worden gevisualiseerd langs de ruggengraat vanaf

het stuitbeen tot aan de kruin. Een kleurrijk geheel, want de kleuren van de regenboog symboliseren de trillingsgetallen (*vibration modalities*) van het menselijk bestaan zoals die zich in de chakra's manifesteren. Het chakrasysteem zou je kunnen zien als een soort regenboogbrug vol hoop. De vitale kracht ontwaakt in de aarde om vervolgens z'n weg te dansen door de zeven chakra's naar het goddelijk bewustzijn. En zo wordt de regenboog een metafysische brug die materie en geest met elkaar verbindt, een soort spil van hoop die door een ieder van ons heengaat. Als een universeel teken van hoop verbindt zij zelfs culturen.

Hoewel het niet zelf fysieke organen zijn, zijn de chakra's wel sterk met het hele lichaam verbonden en oefenen daarop een grote invloed uit. Zoals elk chakra z'n eigen kleur heeft, zo is elk chakra ook direct verbonden met bepaalde delen van het lichaam. Elk chakra verbindt dan ook op een eigen manier de spirituele energie op een materieel niveau. De lagere chakra's zijn meer met het materiële welzijn verbonden, de hogere met het spirituele welzijn. Ze ontwikkelen zich gaandeweg, de één na de ander, op een voor ieder persoon weer andere, dat wil zeggen meer of minder harmonieuze manier. Ieders persoonlijke chakrasysteem is dan ook uniek. Toch zal het hele systeem streven naar een evenwicht van de zeven chakra's die onlosmakelijk met elkaar verbonden blijven en waarin tekorten in het ene chakra worden gecompenseerd door een teveel in het andere. Het meest gezonde evenwicht is natuurlijk dat elk chakra z'n eigen evenwicht heeft en harmonieus met de andere gaat samenwerken waardoor de vitale energie door het hele systeem gaat stromen.

De zeven chakra's symboliseren belangrijke gebieden van psychologische gezondheid – overleving, seksualiteit, macht, liefde, communicatie, intuïtie en cognitie – en corresponderen met de archetypische elementen – aarde, water, vuur, lucht, geluid, licht en denken – die op hun beurt weer corresponderen met de universele principes – zwaartekracht, polariteit, verbranding, evenwicht, trilling, verlichting en bewustzijn. Om een wat beter zicht te krijgen op het systeem als geheel gaan we nu alle chakra's afzonderlijk

wat beter bekijken. Ik laat daarbij de Sanskrit namen weg en zal de chakra's benoemen met de getallen 1 tot en met 7.

De afzonderlijke chakra's

Chakra 1, overleving (aarde, zwaartekracht). *Kleur*: rood. *Ontwikkelingsfase*: drie maanden voor de geboorte tot een jaar. *Doel*: verankering. *Sferen*: wortels, aarden, voeding, vertrouwen, gezin, stabiele grenzen. *Identiteit*: fysiek. *Richting*: zelfbehoud. *Taken*: lichamelijke groei, ontwikkeling van het bewegingsapparaat. *Basisrechten*: zijn en hebben. *Stabiele kenmerken*: goede gezondheid, vitaliteit, goed geaard, oervertrouwen, je lekker in je vel voelen, kunnen ontspannen. *Locatie*: stuitbeen. *Tegenkracht*: angst.

In deze fase gaat alle energie en bewustzijn van de baby naar het leren omgaan met z'n eigen lichaam – zuigen, eten, verteren, vastpakken, zitten, kruipen, staan, lopen, objecten hanteren - en meer in het algemeen het zich verhouden tot de materiële wereld en de uitdagingen van de zwaartekracht. Het bewustzijn is naar binnen gericht en wel op overleving en lichamenlijk welzijn met weinig of geen besef van de buitenwereld. Er is symbiose met de moeder en nog geen onafhankelijkheid. Het ontdekken van de bewegingsfunctie is een eerste stap naar die onafhankelijkheid. Als alle lichamelijke behoeftes worden bevredigd zal de ziel stevig geworteld zijn in het materiële lichaam en zal het kind zich welkom voelen in deze wereld. Het zal oervertrouwen ervaren en hoop, z'n lichamenlijke identiteit zal de basis worden voor veiligheid en een goede aarding, die weer zelfbehoud mogelijk maken.

Chakra 2, seksualiteit (water, polariteit) *Kleur*: oranje. *Ontwikkelingsfase*: zes maanden tot twee jaar. *Doel*: beweging en verbinding. *Sferen*: beweging, ervaring, emoties, seksualiteit, behoeftes, lust. *Identiteit*: fysiek. *Richting*: zelfbevrediging. *Taken*: zintuiglijke ontdekking van de wereld, beweging. *Basisrechten*: voelen en plezier hebben. *Stabiele kenmerken*: gracieuze beweging, emotionele intelligentie, lust kunnen ervaren, jezelf en anderen koesteren, kunnen veranderen, gezonde grenzen. *Locatie*: heiligbeen. *Tegenkracht*: schuldgevoel.

Het tweede chakra wordt gekenmerkt door dualiteit, ervaring, voelen en mobiliteit en begint zich te ontwikkelen op de leeftijd van zes maanden. Toenemende visuele scherpte maakt het mogelijk voor het kind om z'n ogen te richten op objecten buiten zichzelf en zo krijgt het een breder visueel perspectief. En als het kind leert kruipen en lopen kan het zich ook in die richting gaan bewegen, dat wil zeggen buiten moeders directe bereik en kan het al korte periodes van onafhankelijkheid gaan ervaren. Dit bewegen is opwindend en tegelijkertijd beangstigend, onveilig en dus heel dubbel. Hier ontwikkelt zich het conflict tussen loslaten en verbonden zijn. Het eerste onderscheid tussen goed en kwaad, pijn en lust, afstand en nabijheid, ik en jij wordt hier ervaren, dat wil zeggen meer gevoeld dan begrepen. Primaire behoeftes moeten worden bevredigd, ervaring wordt verlangen en beide stimuleren het bewegen. Omdat de taalvaardigheden nog niet zijn ontwikkeld is het belangrijkste communicatiemiddel het gevoel, de emoties die om zorg en adequate antwoorden vragen. En zo wordt de emotionele identiteit ontwikkeld in het tweede chakra gericht op zelfbevrediging.

Chakra 3, macht (vuur, verbranding) *Kleur:* geel. *Ontwikkelingsfase:* anderhalf tot vier jaar. *Doel:* transformatie. *Sferen:* energie, activiteiten, autonomie, individualiteit, wilskracht, zelfrespect, pro-activiteit, macht. *Identiteit:* ego-identiteit. *Richting:* zelfbepaling. *Taken:* maken van onderscheid, vestigen van autonomie. *Basisrechten:* handelen en een individueel persoon zijn. *Stabiele kenmerken:* verantwoordelijk, betrouwbaar, een evenwichtige en actieve wil, besef van zelfrespect en ego-kracht, warme persoonlijkheid, zelfvertrouwen, spontaan, speels en humoristisch, zelfbeheersing, besef van eigen macht, het vermogen om uitdagingen aan te gaan. *Locatie:* buik. *Tegenkracht:* schaamte.

In deze ontwikkelingsfase voelt het kind zich veilig genoeg in z'n eigen individualiteit om te gaan experimenteren met de wil. Het machteloze verlangen van het tweede chakra wordt nu een daad van de wil met hoop op succes. Taalvaardigheid stelt het kind in staat om het verschijnsel tijd te begrijpen in termen van oorzaak en gevolg, impulsen kunnen worden beheerst en behoeftebevrediging uitgesteld. De instinctieve ontwikkelingen uit de voor-

gaande fasen komen nu bewust onder controle: het ego ontwaakt. De mogelijkheden tot zelschepping en zelfbepaling worden onderzocht door middel van het trainen van de eigen wil in een machtsdynamiek die wordt gekenmerkt door een harmonieus evenwicht met de wil van anderen. Het breken van de wil van een kind als ook het onbeperkte macht geven aan het kind zijn extreem schadelijk voor zijn of haar verdere ontwikkeling. De eigen wil van het kind respecteren en zich laten vormen in het krachtenveld van en in harmonie brengen met de wil van anderen, daar gaat het om in chakra 3. Hier wordt dus de ego-identiteit gevormd.

Chakra 4, liefde (lucht, evenwicht) *Kleur:* groen. *Ontwikkelingsfase:* vier tot zes jaar. *Doel:* liefde en evenwicht. *Sferen:* liefde, evenwicht, eigenwaarde, relaties, intimiteit, toewijding, anima/animus, je uitstreken naar en absorberen van. *Identiteit:* sociaal. *Richting:* zelfacceptatie en acceptatie van anderen. *Taken:* scheppen van relaties met leeftijdsgenoten en familie, ontwikkeling van de hele persoon. *Basisrechten:* beminnen en bemind worden. *Stabiele kenmerken:* meelevend, liefdevol, invoelend, eigenwaarde, altruïstisch, vredelievend, evenwichtig, adequaat verdedigingsmechanisme. *Locatie:* borst, hart. *Tegenkracht:* verdriet.

Het koppige egocentrisme van het derde chakra maakt nu plaats voor interesse in relaties buiten de kleine kring van het eigen gezin, dat wordt bepaald door vader en moeder. De groep met leeftijdsgenoten, de *peer group*, wordt belangrijk en liefde wordt bewuster beleefd, dat wil zeggen het gedrag wordt aangepast om liefde te verkrijgen dan wel uit te drukken. De autonomie van het kind, zoals dat is ontwikkeld in de relationele structuur van het eigen gezin, vormt de basis voor zijn of haar sociale leven. Deze structuur wordt nu uitgetoet in de *peer group* en de acceptatie daarvan in die groep is heel belangrijk voor het gevoel van eigenwaarde van het kind. De meer abstracte vaardigheid van het conceptuele denken stelt het kind in staat om de wereld te gaan zien als een complexe verzameling relaties en hij of zij moet nu de 'ins en outs' gaan leren van deze nieuwe uitgebreide werkelijkheid. In het vierde chakra wordt dan ook de sociale identiteit ontwikkeld die is gebaseerd op zelfacceptatie, die nodig is om anderen te kunnen accepteren. Vastbera-

denheid en doelgerichtheid groeien hier en die zijn weer nodig voor de ontwikkeling van het volgende chakra.

Chakra 5, communicatie (geluid, trilling) *Kleur*: blauw. *Ontwikkelingsfase*: zeven tot twaalf jaar. *Doel*: communicatie en creativiteit. *Sferen*: communicatie, creativiteit, luisteren, resonantie, het vinden van je eigen stem. *Identiteit*: creatief. *Richting*: zelfexpressie. *Taken*: creatieve expressie, communicatieve vaardigheden, symbolisch denken. *Basisrechten*: de waarheid spreken en aanhoren. *Stabiele kenmerken*: expressieve stem, goede luisteraar, een goed gevoel voor ritme en timing, heldere communicatie, creatief leven. *Locatie*: keel. *Tegenkracht*: leugens.

Goed geworteld in z'n sociale werkelijkheid en met een krachtige eigenwaarde gebaseerd op een gezonde ontwikkeling in de voorgaande fasen is het kind nu klaar om anderen iets terug te geven en de wereld iets van z'n creatieve zelf aan te bieden. Het denken wordt meer symbolisch, wat de creativiteit en het abstracte denken stimuleert. Dit is een periode van expansie, experimenten en creativiteit, die moet worden ondersteund en gestimuleerd door goede voorbeelden. In het vijfde chakra wordt dus de creatieve identiteit gevormd waarvan zelfexpressie het belangrijkste kenmerk is.

Chakra 6, intuïtie (licht, verlichting) *Kleur*: indigo. *Ontwikkelingsfase*: adolescentie. *Doel*: het herkennen van patronen. *Sferen*: verbeelding, intuïtie, visualisatie, inzicht, dromen, visioenen. *Identiteit*: archetypisch. *Richting*: zelfreflectie. *Taken*: het vormen van een persoonlijke identiteit, de vaardigheid om patronen te observeren. *Basisrechten*: het recht om te zien. *Stabiele kenmerken*: intuïtief, ontvankelijk, verbeeldend, goed geheugen, toegankelijk voor dromen, symbolisch kunnen denken, kunnen visualiseren. *Locatie*: derde oog achter het voorhoofd. *Tegenkracht*: illusie.

Voor het ontwaken van dit chakra is de ontwikkeling van de vaardigheid om patronen te herkennen en die toe te passen bij belangrijke beslissingen een absolute must. Met behulp van z'n verbeelding gaat het kind zich een symbolisch beeld vormen van de wereld. Dat betekent, dat de adolescent zijn of haar sociale identiteit gaat herbezien, die in plaats van een gegeven van het

vierde chakra ontwikkeld in de dynamiek en structuren van het gezin, nu een zaak wordt van bewuste keuze. De ontwakende interesse kan verschillende kanten op gaan: spiritualiteit, mythologie, symboliek in muziek, songteksten, filmsterren, de laatste mode op school, enz. Als deze interesses de kans krijgen om te rijpen zal dat leiden tot het vormen van een archetypische identiteit, die is gericht op zelfreflectie.

Chakra 7, cognitie (denken, bewustzijn) *Kleur: violet. Ontwikkelingsfase:* jong volwassenheid en daarna. *Doel:* begrijpen. *Sferen:* transcendentie, immanentie, overtuigingen, goddelijkheid, eenheid, visie. *Identiteit:* universeel. *Richting:* zelfkennis. *Taken:* assimileren van kennis, het ontwikkelen van wijsheid. *Basisrechten:* het recht om te weten en te leren. *Stabiele kenmerken:* kunnen observeren, analyseren en assimileren van informatie, intelligent, alert, bewust, onbevooroordeeld, kunnen denken, een gevoel van spirituele verbondenheid, wijsheid en wijds begrip. *Locatie:* kruin. *Tegenkracht:* gehechtheid.

Het zevende chakra wordt beheerst door de zoektocht naar betekenis, dat wil zeggen vragen over de zin van het leven, over het universum en over het innerlijke Zelf. Hier wordt een gevoeligheid ontwikkeld voor spirituele en religieuze sferen in relatie tot het eigen leven en overtuigingen. Dit maakt de ontwikkeling mogelijk van een levenshouding als een voortdurend veranderende structuur die de basis gaat leggen voor toekomstig gedrag. En daarom wordt in het zevende chakra de universele identiteit gevormd die gevonden kan worden door middel van zelfkennis in de kern van het ontwaakte Zelf

De innerlijke samenhang van het chakrasysteem

Dit zijn de zeven chakra's, centra van vitale energie, zoals die op een ideale manier en elk op z'n tijd zich ontwikkelen. Dat gebeurt op een minder of meer bewust niveau en in een dusdanige onderlinge samenhang dat de afzonderlijke chakra's elkaar in beweging houden en zo het hele systeem van energie voorzien. De voorwaarde voor zo'n ideale ontwikkeling is dat zij plaats vindt in een positieve atmosfeer, waarin het zich ontwikkelende individu wordt omringd door louter liefde en zorg. Dat laatste is natuurlijk meer

uitzondering dan regel, want geen mens is volmaakt. Het beschreven ontwikkelingsproces kan met behulp van de energie van chakra 7 op een meer bewust niveau worden herhaald als de desbetreffende persoon eenmaal de volwassenheid heeft bereikt en dat ook wenst. Normaliter komt zo'n wens op als de (jong) volwassene zich bewust wordt van bepaalde blokkades in de energiestroom in één of meerdere chakra's, wat ook zo'n gevolgen zal hebben voor de andere chakra's, omdat de chakra's als radertjes in elkaar grijpen.

Maar er is nog meer coherentie in het hele systeem: chakra 1 correspondeert met chakra 7, chakra 2 met chakra 6, chakra 3 met 5, waarmee alle chakra's dus zijn gecentreerd rond chakra 4, het hart chakra van de liefde. Dit betekent dat tekorten in bijvoorbeeld chakra 1 – een gebrek aan materiële veiligheid - worden gecompenseerd met een teveel in chakra 7, waarbij oevertrouwen alleen uit religieuze en kosmische sferen worden verwacht. In feite kan elke combinatie van een tekort en een teveel opduiken in een mensenleven en dan zal chakra 4 de ongezonde toestand van het systeem als geheel openbaren. Dat zal dan weer de volwassene stimuleren om a) de energiestromen in elk van zijn of haar afzonderlijke chakra's en in het systeem als geheel opnieuw te gaan onderzoeken en b) yoga en andere oefeningen te gaan doen om chakra's te stimuleren als er tekorten zijn en te kalmeren als er teveel aan energie is.

Voor zo'n herhaling van het ontwikkelingsproces en het herprogrammeren van het hele systeem heb je de bereidheid nodig om, met behulp van de energie van chakra 7, zelfkennis te verwerven. Dat is moeilijk vooral als de verworven kennis negatief is en absoluut niet vleidend. Daarom is ook de bewuste ontwikkeling van de chakra's in het volwassen leven onvoorspelbaar en verschillend voor ieder individu. Maar als iemand echt wil werken aan zijn of haar chakrasysteem dan is de positieve levensenergie die door de chakra's stroomt sowieso een krachtig hulpmiddel. Daarmee ga je in plaats van de negatieve aspecten (de tegenkrachten) naar het onderbewustzijn te verdringen ze juist als een schaduw omarmen en vullen met positieve energie.

De energie die door het chakrasysteem stroomt is – naar analogie van de elektriciteit – afhankelijk van twee polen in het menselijk bestaan. Aan de ene kant is er de pool, die is gericht op de aarde waarmee je met je lichaam contact maakt (chakra 1) en aan de andere kant de pool van de hemel, die je met je geest en bewustzijn ervaart (chakra 7). De hoofdstroom van de energie is daarom ook een verticale beweging, die door de chakra's heen gaat van de aarde naar de hemel en terug. Als er energetisch contact wordt gemaakt met het lichaam noemen we dat dan ook 'aarden'. Je bent geaard als je stevig contact maakt met de aarde, vooral met de voeten en de benen, en je de solide materiële wereld gaat ervaren, voelen, bewerken. Die verbinding doet je veilig voelen, levendig, geconcentreerd en geworteld. Al wil je wel door de grond gaan, dat zal nooit gebeuren, de aarde zal je blijven dragen wat er ook gebeurt. Het bewustzijn aan de andere kant vindt haar oorsprong in de vluchtige eenheid die we geest noemen. Het bestaat uit je innerlijk inzicht, herinneringen, dromen, overtuigingen. Het bewustzijn organiseert ook de informatie die je door het observeren met je zintuigen hebben vergaard. Als het bewustzijn wordt losgemaakt van het lichaam wordt het uitgerekt en vaag, dromerig en leeg, maar wel in staat om lange reizen te maken.

Om de energie in staat te stellen om te gaan stromen moeten beide polen worden geactiveerd. Als bewustzijn wordt verbonden met ons lichaam, dan ervaren we een dynamische stroom van energie door ons hele chakrasysteem in twee richtingen. De eerste gaat naar boven van chakra 1 naar chakra 7 en wordt transcendentie of bevrijding genoemd. De leefwereld van het groeiende individu breidt zich geleidelijk aan uit totdat de grenzen compleet zijn verdwenen in de geestelijke sfeer. Het zou echter voor niemand enig nut hebben als het eindresultaat zou zijn dat je weg kunt vliegen in een onpersoonlijke en grenzeloze vrijheid. Uit je dak gaan en wegzweven zonder terug te komen heeft weinig zin. Daarom moet de beweging naar boven worden aangevuld met een beweging naar beneden, van chakra 7 naar chakra 1 en die beweging wordt immanentie of manifestatie genoemd. Aan nieuwe inzichten en spirituele ideeën wordt handen en voeten gegeven om een werkelijk verschil te gaan maken in de concrete wereld waarin wij leven. Als we beide energiestromen laten we samensmelten dan realiseren we het samen-

gaan van de twee kosmische polariteiten wat bekend staat als het *hieros gamos* ofwel het heilige huwelijk. Deze vereniging van tegenpolen schept on-eindige mogelijkheden. Het is de metaforische bron van de *conceptie* – een woord dat zowel de geboorte van een nieuw idee impliceert als het begin van nieuw leven.

De chakra's en de retoriek

Wat mij fascineert in de chakrapсихologie is het inherente streven naar een harmonieus evenwicht dat eindeloos kan doorgaan. Als eenmaal chakra 7 is bereikt, zal dat het vergaren van zelfkennis stimuleren, dat op zijn beurt iemand zal aanmoedigen om het hele systeem nog eens door te lopen, en nog eens en nog eens. Bevrijding vraagt om manifestatie, verworven (zelf)kennis vraagt om expressie in taal, die de lagere chakra's weer doet mee resoneren. Die dynamiek vormt het vitale principe van het hele systeem. Zij behoedt het systeem ervoor om uit z'n dak te gaan en zich te verliezen in een onpersoonlijke vrijheid van vormeloze gelukzaligheid en zorgt ervoor dat de energie blijft stromen binnen het systeem.

De chakrapсихologie gaat verder dan de moderne ontwikkelingspsychologie, omdat het ook de metafysische sferen – de regenboogbrug als een teken van hoop dat bemiddelt tussen hemel en aarde – betreft in de normale menselijke ontwikkeling. Hemel en aarde participeren als externe entiteiten die toch energiestromen mogelijk maken *binnen* ieder menselijk wezen volgens het chakra patroon. Het ontvangen en geven van betekenis zijn hier dialectisch met elkaar verbonden. Het ontvangen van betekenis gaat vooraf aan en stimuleert het op een creatieve manier geven van betekenis. Dat maakt het individu vanaf het begin gericht op de ander, het andere. Alle zintuigen en intelligenties, die in het menselijk bestaan zo'n belangrijke rol spelen, werken samen en daarmee moet het toch mogelijk zijn om een nieuwe harmonie te vinden in nieuwe soorten evenwicht.

Het chakrasysteem betreft niet alleen maar het individu, maar kan ook op sociale systemen, tradities en culturen worden betrokken. En daardoor werkt de universele hoop die zij aanreikt zowel op micro en op macro schaal. Ano-

dea gebruikt het chakrasysteem zelfs om de ontwikkeling van de hele mensheid mee te beschrijven. Chakra 1 is dan de prehistorie. Chakra 2 beslaat het tijdperk van de jagers / verzamelaars, seksualiteit en het baren van nieuwe leven, rondtrekken en bevolken van de aarde, het tijdperk van de vruchtbaarheidsgodinnen. Chakra 3 is het tijdperk van de wil en de ratio, nieuw landbouwtechnieken, het settelen en ontstaan van de grote beschavingen, het onderhouden van legers en voeren van oorlogen. Aan dit tijdperk komt in onze tijd een eind en dus zijn we toe aan chakra 4 het tijdperk van de liefde. Bij elke overgang van het ene tijdperk naar het andere is er sprake van grote beroering en verwarring en dat is in onze huidige crisistijd ook zo. Waar het om gaat in dat soort tijden is dat je op zoek blijft naar een harmonieus chakrasysteem, waarin geest en materie, ontvangen en geven van betekenis, symbool en metafoor hun wortels hebben in de liefde. Als we dat allemaal doen dan komt het nieuwe tijdperk vanzelf. Het spreekt bijna vanzelf dat je als spreker in het openbaar hier een belangrijke zo niet een sleutelpositie hebt.

Ofwel, als je lekker in je vel zit, de energie in je hele chakrasysteem op een evenwichtige en ontspannen manier rondgaat, dan heb je daar niet alleen zelf baat bij, maar je kunt je publiek er ook mee van dienst zijn. Mensen voelen dat namelijk haarscherp aan en openen zich dan veel gemakkelijker voor jou en voor wat je te delen hebt. De verbinding in jezelf tussen materie en geest, tussen alle zeven chakra's, gaat mee resoneren in je publiek, waardoor je veel sneller contact krijgt en de energie tussen jou en je publiek een *flow* wordt, waarin je met elkaar verbonden raakt en nieuwe horizonten, nieuwe werkelijkheid, nieuwe werelden open gaan. En dan wordt retoriek, het spreken in het openbaar, een vreugdevolle verantwoordelijkheid, genieten in verbondenheid, levenskunst. De levenskunst die de komst van een nieuw tijdperk gebaseerd op chakra 4 de liefde zal bespoedigen.

Stromende energie

Retoriek als levenskunst betekent voor mij stromende energie. Daar sta je als spreker of spreekster midden in, daar ben je dienstbaar aan, word je in meegenomen, neem je je publiek in mee, zodat je op een gegeven moment allemaal deel gaat uitmaken van een groter geheel dat je boven je zelf uit tilt en waarin nieuwe werkelijkheid wordt ervaren en gecreëerd. Alle tot nu toe behandelde theorie – hermeneutiek, retoriek en psychologie – doet mee in dit proces, dat ik zelf ervaar als een voortgaande dialectiek van symbool en metafoor, van betekenis ontvangen en betekenis geven, van ontspanning en inspanning. Het is de spanning, die heerst tussen de tegenpolen in die dialectische relatie, die de energie laat stromen. Eerst een paar metaforen waarin die spanning werkt – zeilen, paardrijden – en dan bekijken we hoe dat in de retoriek werkt.

Ontspannen op een zeilboot bij harde wind

Blij met de regen na een lange periode van droogte in april denk je onwillekeurig verder dan droogte en regen. De droogte doet je denken aan klimaatverandering, opwarming van de aarde, zeespiegelstijging en allerlei doemscenario 's die zich aandienen. Het is nog nooit zo warm geweest in april roepen ze in de media. Records worden gebroken. Ik had zelf zoiets van, klimaatverandering of niet, ik ga gewoon genieten van het lekkere weer. Met de stevige oostenwind was het nog fantastisch zeilweer ook en inderdaad ik heb nog nooit zo vaak zo lekker gezeild in april.

Ik vind het leuk om mensen mee te nemen die nog nooit gezeild hebben en die dan een beetje wegwijs te maken op een platbodem. In eerste instantie is het natuurlijk allemaal heel verwarrend. Een hoop termen: waar komt de wind vandaan, hoge wal/lager wal, oploeven/afvallen, overstag gaan/gijpen. Een hoop uitdrukkingen in het Nederlands komen dan wel uit de zeilerij –

het gaat je voor de wind, aan lager wal raken - maar dat betekent nog niet dat je ze ook allemaal direct kunnen gebruiken om met een zeilboot van A naar B te komen. Je gaat het water op en dan blijkt eerst al dat een brok staal van vier ton zo z'n eigen nukken heeft waar je vertrouwd mee moet raken. Dan gaat het zeil erop en zeker met harde wind vergeet je direct alle termen, wordt hoge wal lage wal, wordt oploeven afvallen, wordt overstag gaan gijpen en de boot gaat naast alle andere nukken ineens wel erg scheef ... Angst komt boven, slaan we niet om ... Met angst kun je sowieso al niet goed meer nadenken, ga je precies de verkeerde dingen doen en kunnen er gevaarlijke situaties ontstaan. Wat te doen in zo'n toestand?

In de eerste plaats verminder je de hoeveelheid zeildoek zodat alle bewegingen minder heftig worden. En dan de belangrijkste les: als de boot je te scheef gaat dan vier je gewoon de grootschoot, het touw waarmee je stand van het grootste zeil regelt. Want op het moment dat je dat touw strakker trekt gaat de boot nog schever en ga je misschien wel water maken. Laat je het touw een beetje vieren dan richt de boot zich weer op en is alle gevaar van omslaan en meer van dat soort onheil geweken. Dit is voor de meeste beginners een openbaring. Je hebt het zelf in de hand hoe scheef je een zeilboot laat gaan. Als dat echt blijkt te werken en je zo gevaren kunt omzeilen, dan groeit het vertrouwen en de bereidheid om te gaan experimenteren. Dan blijkt ook dat een zeilboot heel erg scheef kan gaan zonder om te slaan en je toch van A naar B komt. En dat alles door een heel simpel trucje: laat je touw een beetje vieren in plaats van het strak te trekken.

In de stress, zo is mijn ervaring, ga je verkrampen, alles strak trekken wat je maar kunt strak trekken en je lost er niks mee op. De gevaren nemen alleen maar toe. Maar als ik ontspan, een beetje rust neem, de touwtjes wat laat vieren, kan ik genieten. Het vertrouwen groeit en het spel met de elementen wordt een heerlijke ontspanning. Geloof, vertrouwen, ontspanning helpen om problemen onbevangen tegemoet te treden – ook de klimaatverandering trouwens – en om oplossingen te vinden. Dat wil zeggen vanuit de ontspanning die alle stress verdrijft. Kortom, voor mij is ontspanning de basis, waarop allerlei spannende nieuwe dingen kunnen worden ontwikkeld, waar ik

echt naar uitzie. Op een zeilboot is het een eenvoudig trucje, maar er zit natuurlijk meer aan vast dan alleen maar een stukje touw laten vieren om de ontspanning terug te krijgen. Hoe vaker je zeilt hoe meer inzicht je krijgt in de bewegingen van de boot, het weerbeeld, wat de wind doet enzovoort. En hoe meer je de techniek onder de knie krijgt, hoe meer je ontspannen kunt genieten van alles wat water en wind je aanreiken. Daarom vind ik zeilen een mooie metafoor voor de retoriek. Je speelt met wat je wordt aangereikt – de wind, het water, de boot – en als je dat goed doet, dan kom je snel en zo plezierig mogelijk van A naar B. Een andere metafoor die ik ook graag gebruik voor de retoriek is die van het paardrijden.

Ontspannen op een paardenrug

Dé meest belangrijke basis van het paardrijden en sowieso het omgaan met een paard is ontspanning. Paarden spiegelen. De manier, waarop jij zelf in je vel zit en waarmee je dus het paard benadert, wordt door het paard haarfijn aanvoeld en aan je teruggegeven.

Ik vergelijk de retoriek, dat wil zeggen retoriek als levenskunst – één worden met je publiek en samen naar een hoger plan getild worden – ook graag met het rijden op een paard. De redenaar als ruiter dus. Maar dat is een metafoor die vooral vanuit bijbels oogpunt boordevol machtssymboliek zit, zul je misschien tegenwerpen. Jezus kwam juist op een ezel Jeruzalem binnenrijden op Palmzondag en niet als een trotse koning hoog te paard. Zeker, het paard komt er meestal niet goed af in de bijbel. Het is het statussymbool bij uitstek van de macht, omdat er oorlogen mee werden gevoerd en wil werd opgelegd. Maar de machtssymboliek gaat nog verder. Het bedwingen van een vurig paard zegt iets over de innerlijke kracht en macht van z'n berijder, omdat die in staat blijkt te zijn om te heersen over de oerkrachten der natuur.

Waarom zie ik de redenaar dan toch graag als ruiter en gebruik ik een metafoor, die machtssymboliek oproept? In dit beeld van paard en ruiter ga ik nu eens niet uit van de berijder, maar van het rijdier. Ik zie het paard niet als een oerkracht, dat bedwongen moet worden, maar als een schrikachtig wezen,

dat gerustgesteld moet worden. Er bestaat een prachtig verhaal over het paard van Alexander de Grote. Iedereen was bang voor dit vurige dier en niemand kon bij hem in de buurt komen behalve de keizer zelf. En zo werd de legende geboren, dat de machtige keizer de machtigste hengst van de hele land bereed. In werkelijkheid was het dier echter heel bang en wel bang voor z'n eigen schaduw. Met heel veel geduld ontdekte Alexander uiteindelijk wat de bron was van z'n angst en als hij z'n hengst wilde bestijgen zette hij hem voortaan met z'n hoofd naar de zon, zodat hij z'n eigen schaduw niet kon zien. Dit was de enige positie waarin het paard wilde stil staan en het z'n berijder toestond om hem te bestijgen. Alexander was de enige die dit wist en hij hield z'n geheim dan ook zorgvuldig bewaard, zolang z'n paard leefde en hem van de ene veldslag naar de andere droeg.

Maar, als de redenaar de ruiter is, dan is het publiek een misschien wel edel maar toch redeloos dier. Kan dat zo maar? In het herderbeeld worden de toehoorders ook afgeschilderd als een stelletje redeloze dieren voor wie het gras van buurman altijd lekkerder is dan het eigen weiland. En ook Plato helpt ons een handje als hij de rede voorstelt als een wagenmenner die twee totaal verschillende paarden slechts in de dynamiek van de beweging in bedwang kan houden. Daarbij staat het ene paard voor de lagere materiële behoeften en het andere paard voor de hogere geestelijke behoeften in elk mens – spreker en toehoorder. Wat de echte weerstand oproept in dit beeld van ruiter en paard, is de machtssymboliek die wij al eeuwen lang in dit rijdier hebben geprojecteerd en waarnaar het alleen al door z'n 'adel' verwijst.

Het grote geheim en de basis van alle rijkunst is echter de ontspanning. Vanuit de ontspanning stel je je paard gerust en kun je hem met hele kleine, bijna onmerkbaar hulpen laten doen wat je wil, terwijl het paard er zelf ook plezier in houdt om samen met je te werken. Schrikt hij ergens van dan moet je eerste reactie zijn: ontspannen, teugels laten vieren. Ga je je zelf ook spannen, benen optrekken, teugels kort houden, dan kun je er donder opzeggen, dat ie zich tegen je gaat verzetten, je van z'n rug afgooit en op hol slaat. Iedere ruiter weet namelijk, dat als hij werkelijk de strijd met een paard aanbindt, hij deze strijd onherroepelijk verliest. Het paard is toch sterker. Macht bestaat

zo lang zij wordt verleend en een ruiter kan zo lang op een paard blijven zitten, tot deze hem van z'n rug afbukt. Wie wind zaait zal storm oogsten, dat geldt wel heel sterk bij het rijden op een paard.

Als echter het element strijd uit de ruitermetafoor verdwijnt, dan verdwijnt ook de engel van de machtssymboliek uit dit beeld. Wat overblijft is prachtig. Wat is heerlijker dan langs het strand of over een breed bospad te galopperen. Wat is er mooier dan te voelen, dat het paard je bedoelingen raadt en na een lichte druk met je kuit je plannen harmonieus uitvoert. Wat is er fraaier dan samen over een hindernis te zweven of te genieten van de zonnestralen die door het bladerendak van het bos priemen. Het is heerlijk om je één te voelen met je paard, om te genieten van dit brok natuur, zoals het in de lente door wei dartelt, om het te zien gedijen bij een goede verzorging. Goed jij bent degene, die stuurt, maar hij was er eerder. Dat maakt je klein en dankbaar, dat hij je op z'n rug duldt en wil dragen. En als vanzelfsprekend ben je dan ook verantwoordelijk voor z'n welzijn. Nietzsches angst voor de vrijheid wordt op deze manier niet langer gecompenseerd door de lust naar macht, maar verandert in innerlijke kracht en vreugdevolle verantwoordelijkheid.

Zo ongeveer ervaar ik zelf het spreken in het openbaar. Vreugdevolle verantwoordelijkheid om je gedragen te weten door precies datgene dat je gezocht wordt te leiden. In dat gedragen worden ontvang je zoveel, dat boven alle rationele modellen uitstijgt, en juist daardoor word je in je hele wezen aangesproken. Je maakt dan ook contact op een dieper niveau dan het zuiver rationele. En als dat goed zit en blijft – je moet er wel aan blijven werken – dan is er ineens heel veel mogelijk in de sturende sfeer. En wil je eens iets waar het paard nog niet aan toe is, dan doe je met respect een stapje terug om opnieuw samen verder te bouwen. Want het gaat in dit hele samenspel om de harmonieuze eenheid die voor ruiter en paard zo fantastisch is om te beleven en om samen in verder te groeien.

Ontspanning als basis van de retorische energie

Ook bij het spreken in het openbaar is er sprake van energiestromen die je als spreker voor een deel in de hand hebt en waar je verder aan moet overgeven. Een goede, gedegen voorbereiding versterkt je eigen positieve houdingen aan zien van de stof die je in je verhaal aan de orde wilt brengen en dat versterkt dan weer de bereidheid van je publiek om je welwillend aan te horen. Of je daarmee in een gezamenlijke 'flow' terecht komt die spreker en publiek op een hoger plan zet, heb je als spreker nooit helemaal zelf in de hand. Daarom is ook elke lezing of verhaal die je voor een groter of kleiner publiek houdt een avontuur waar je met vertrouwen in moet stappen. Om dat vertrouwen te vergroten is het zinnig om je te verdiepen in de energiestromen die in de retoriek op gang komen en die voor mij het spreken in het openbaar tot een kunst, zelfs een levenskunst maken, als je ze op een creatieve manier weet te gebruiken.

Stromende energie - betekenis ontvangen

Bij het zeilen ontvang je wind in je zeilen vanuit de werkelijkheid van hoge en lage druksystemen die je absoluut niet in de hand hebt. Bij het paardrijden krijg je een brok vitale energie aangereikt, die nu eenmaal met het paard als levend wezen is gegeven. Zo krijg je bij de bestudering van je bronnen waar je een verhaal over gaat houden heel veel betekenis aangereikt, die jij niet hebt gecreëerd, maar die in de bronnen ligt opgeslagen.

In de hermeneutiek bleek al dat je bij het interpreteren van teksten kunt uitgaan van de tekst of van de lezer. Alleen in de premoderne onbevengene lezing was de relatie tekst - lezer onproblematisch. In de moderne tijd was deze relatie de inzet van veel strijd. De historische kritiek en de structurele analyse namen de tekst als uitgangspunt, maar de lezer krijgt bij het kiezen van de regels voor de interpretatie steeds meer invloed. Schleiermacher, Dilthey en Gadamer namen de lezer als uitgangspunt maar bij hen won de objectieve betekenis van de tekst steeds meer aan invloed, terwijl Gadamer zelfs voorbij de objectieve kennis van de tekst zijn uitgangspunt nam in de zijnsrelatie van lezer én tekst, zoals die werkt in de effectieve geschiedenis van de interpretatie van die tekst. Ricoeur verwerkt de ideeën van zijn voorgangers in

een boeiende synthese, waarbij het ontvangen van betekenis uit de tekst prioriteit heeft op het geven van betekenis door de lezer aan de tekst. Daarmee wordt de lezer 'discipel' van de tekst, maar kan in z'n eigen autonomie bij het interpreteren van teksten toch verrijkt worden door de bijvoorbeeld cultuurvreemde eigenheid van die tekst. In dat geval kan er een levendige relatie groeien tussen tekst en lezer waarin heel veel nieuwe betekenissen aan de oppervlakte komen en er ook energie vrijkomt in de sfeer van bevredigde nieuwsgierigheid en *Entdeckungsfreude*.

Als je zo bij de bestudering van je bronnen al geraakt wordt door wat er maar aan diepe lagen en betekenissen naar boven komt, dan wil je natuurlijk je enthousiasme delen. Je hebt je echt moeten inspannen om de bronnen te bestuderen, maar wat je daarbij werd aangereikt is die inspanning meer dan waard gebleken. En omdat je je hebt geopend voor die nieuwe betekenissen kon je zo ook op een ontspannen manier ontvangen, je eigen maken en er nieuwe betekenis mee geven aan je eigen leven. Sterker nog het is zo waardevol, dat je het allemaal niet voor je zelf wilt houden maar met anderen wilt delen. Waar het hart vol van is daar loopt de mond van over. En dat is de beste basis voor een luisterend oor bij een geïnteresseerd publiek

Stromende energie - betekenis geven

Bij het bestuderen van je bronnen kies je voor een interpretatiemodel waarmee je het meeste recht doet aan je bron en je zelf ook het beste mee uit de voeten kunt. Het blijkt al snel dat elke bron veel meer betekenis bevat dan je in één verhaal kunt behandelen. En dus maak je opnieuw keuzes, nu over wat je aan de orde wilt hebben en wat niet, wat jou dit keer in je bronnen het meest heeft aangesproken. Daarop focus je totaal, want daar ligt je hart en dat bepaalt je boodschap. Een publiek voelt dat haarscherp aan en met een welwillend publiek kun je ver, vaak zelfs heel ver gaan.

Hoe verder je gaat des te groter is de kans dat de weerstand van (een deel van) je publiek gaat groeien tegen je boodschap. Het is van wezenlijk belang om dat van te voren in te schatten en rekening mee te houden. Hier ligt tegelijkertijd het grootste probleem van het spreken in het openbaar in onze tijd.

Zelfs in de kerken – met uitzondering misschien van de orthodoxie - is er geen homogeen publiek meer te vinden. Je eigen mening vormen en anders denken is in en dat maakt elk publiek tot een heterogeen geheel. Wie kent z'n publiek nu zo goed dat je precies weet op welk punt de weerstand gaat groeien? En hoe merk je dat als je bezig bent? En wat te doen als je gaandeweg ontdekt dat je het contact verliest?

Zeker als je voor – qua denken, achtergrond of professie – uiteenlopende groepen verhalen moet houden is het een hele toer om van te voren de weerstanden in je gehoor tegen je boodschap in te schatten. Een paar tips kunnen helpen. Probeer iets van die weerstand te formuleren. Zeg regelmatig 'ik' tijdens je verhaal. Dat maakt duidelijk dat het jouw verhaal is en dat je de ander uitnodigt om er ook een verhaal van te maken en er een eigen interpretatie aan te geven, waarover het gesprek na afloop kan gaan. Maak je verhaal niet te lang, zo geef je extra gelegenheid tot discussie achteraf. Maak er een opmerking over als je op een bepaald moment merkt dat de aandacht verslapt of mensen beginnen te schuiven, kuchen: 'ik merk dat dit gevoelig ligt; ik maak even m'n verhaal af en dan kunnen we er straks nog uitgebreid op ingaan.' Al met al kost het tijd om je publiek te leren kennen en die tijd moet je ook gewoon nemen door ervaring op te doen en een relatie op te bouwen. Over het algemeen geldt wel, dat hoe meer een publiek aan je merkt dat je de er levende weerstanden serieus neemt, des te meer men bereid zal zijn om met je mee te denken. En mocht je een - homogeen - publiek hebben dat van je verwacht dat je hen in verwarring brengt, dan zul je dat moeten doen zonder zelf in verwarring te komen. Maar dat is stof voor kundige cabaretiers.

Enige gemeenschappelijk basis van spreker en publiek is dus wel nodig. Ook al weet je die niet precies in te schatten, houdt er dan in meer algemene zin met het formuleren van je advies op korte termijn en je doelstelling op wat langere termijn wel rekening mee. Daarmee sluit je een verhaal, geheel in overeenstemming met je boodschap en weerstand, op bondige en inspirerende wijze af. Geen nieuwe problemen oproepen aan het eind, geen open eindjes laten liggen. Als je boodschap goed gefocust is, dan moet je het daar zeker aan het eind van je verhaal – het liefst in een paar herhalende staccato

zinnetje - bij laten. Je publiek zal je dankbaar zijn, belonen met applaus of een diepe stilte, maar je weet dat er iets wezenlijks is gebeurd. Als je vanuit je hart spreekt wordt de ander in het hart aangesproken en dat gaat ver voorbij woorden. Stromende energie dus in een kort betoog met een heldere opzet die iedereen kan volgen, daar wordt nog lang over nagesproken.

Het BWAD schema is een handig hulpmiddel om te focussen en zal er per betoog anders uitzien. Elke nieuwe interpretatie geeft een andere boodschap. Elke boodschap en elk publiek roept een andere weerstand op en zal daarom ook een ander advies en doelstelling opleveren. Het is dan ook aan te bevelen om er mee te experimenteren. Trouwens niet alleen voor een lezing die je moet houden. Het schema werkt ook als je een artikel moet schrijven of een boek en kan zelfs helpen als je een bedrijfsstrategie moet ontwerpen. Punt is, als je dit schema consequent gebruikt, geeft het je een hoop rust en kun je op een ontspannen manier je verhaal helemaal uitschrijven of in een lijstje met aandachtspunten op papier zetten. En die ondergrond geeft weer een hoop rust en ontspanning als je je verhaal daadwerkelijk voor een publiek gaat houden, zodat je ook echt contact kunt maken en samen met je publiek de stromende energie gaat ervaren en ervan genieten.

Stromende energie - hoopvolle transformatie

Zoals we hebben gezien staan het symbool en de metafoor met elkaar in een dialectische relatie die twee verschillende bewegingen op gang brengt: vanuit de symbolische werkelijkheid ontvang je nieuwe en diepere betekenissen die je met behulp van metaforen in taal gaat uitdrukken, waardoor je nieuwe betekenis geeft aan de bestaande werkelijkheid. Op dezelfde manier is voor mij de retoriek – het geven van betekenis – verbonden met de hermeneutiek – het ontvangen van betekenis, waardoor de retoriek in engere zin een enorme uitbreiding krijgt en tot levenskunst wordt verheven.

Zo bestaat er ook in het chakrasysteem een dialectische relatie tussen materie en geest, die twee bewegingen op gang brengt: liberatie, de energiestroom die begint in chakra 1 (overleving, element aarde) en doorgaat naar chakra 7 (cognitie, element denken en kosmisch bewustzijn) en manifestatie, de om-

gekeerde energiestroom die begint in de geest en gestalte krijgt in de materie. Als de chakra's op een harmonieuze manier zelf in beweging zijn en elkaar in beweging houden, dan stroomt er vitale energie door het hele systeem. Blokkades in de afzonderlijke chakra's kunnen er door worden losgemaakt. In dat geval is de zogenaamde regenboogbrug (naar de kleuren van de zeven chakra's die overeenstemmen met de regenboogkleuren) de bron van je eigen transformatie naar een beter ik en een betere wereld. Bron van hoop dus.

Vanaf het moment dat je met behulp van meditatie en ontspanning je bewustzijn van je eigen chakrasysteem gaat vergroten en blokkades erin gaat oplossen, gaat vitale energie in je hele wezen stromen. Een energie die je ontvangt en direct gaat gebruiken voor al je bezigheden en voor de integratie van materie en geest in je eigen wezen. Niet alleen word je daar een gelukkiger - dat wil zeggen heel - mens van, je publiek voelt ook dat haarscherp aan. En als dat gebeurt, dan deel je je eigen wezen met je publiek en wel op zo'n manier dat die vitale energie ook in de bijeenkomst gaat stromen waarin jij het woord voert. Zo word je samen naar een hoger plan gebracht, dat voorbij rationaliteit en 'targets' gaat. En dat is een prachtige ervaring. Of de individuele aanwezigen in je publiek verder nog iets met die ervaring gaan doen, is niet jouw verantwoordelijkheid maar die van hen zelf. Maar dat jij tot die mogelijke, hoopvolle transformatie de aanzet hebt mogen geven, stemt je dankbaar en hoopvol en is een goede basis voor je volgende optreden. Immers spreken in het openbaar is net als zoveel andere dingen gewoon een levenskunst. Maar misschien heeft deze kunst wel de bevoorrechte positie om mee te helpen de overgang naar het tijdperk van de liefde (chakra 4) te stimuleren en van de wereld een *great place to live* te maken.